

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 20. I. 2010.

Prihvaćeno: 18. II. 2010.

UDK: 001.4:791.43

811.163.42:373.46:791.43

Filmsko nazivlje u novijim jednosveščanim općim rječnicima hrvatskoga jezika

Hana Jušić

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

Hrvoje Turković

Akademija dramske umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

SAŽETAK: Cilj istraživanja natuknica vezanih uz filmsko nazivlje u rječnicima hrvatskoga jezika, kao i rječnicima stranih riječi, bio je u ustanovljavanju mjere prisutnosti strukovnih filmskih naziva, sustavnosti u njihovu izboru, učestalosti pojedinih natuknica u različitim rječnicima, kao i stručnosti i relevantnosti samih definicija, te najzad i kulturološka procjena svega toga. Iako je film razmjerno povijesno recentna pojava, ustanovljeno je da je u svim pregledanim rječnicima zastupljena i filmska terminologija, a uzevši u obzir sve rječnike, čak i priličan ukupan broj, što se može držati znakom važne prisutnosti filma u govornoj svakodnevici koja je onda obavezala i leksikografe. No, u svim obrađenim rječnicima uočena je prilična nesustavnost u uvrštavanju natuknica – razmjerno velik broj jednokratnih pojava riječi, samo u jednom rječniku, uvrštavanje rubnih ili neudomačenih pojmova a izostavljanje nekih osnovnih strukovnih termina, svojevrstan stihijski odabir jednog od više sinonimnih naziva u aktivnoj uporabi, te stanovito zanemarivanje terminološkog rada prisutnog u strukovnim izdanjima na području filma, što ima osobito loše posljedice po definicije naziva, koje su često neinformativne, nejasne, kako za laika, tako i za stručnjaka, a i terminološki nesustavne. Indikativno je – za mjeru prisutnosti filma u svakodnevici – prisutnost prilična broja frazema temeljenih na figurativnom preuzimanju filmskog nazivlja i filmskih imena.

Ključne riječi: filmsko nazivlje, film, rječnik, hrvatski jezik

1. Uvod

1.1. O projektu

Kao jedan od radova u sklopu znanstvenoga projekta *Filmski enciklopedijski rječnik*¹ poduzeli smo istraživanje mjere prisutnosti i kvalitete obrade filmskog naziv-

¹ Projekt br. 075-1301679-1304, Ministarstvo obrazovanja, znanosti i športa, voditelj Hrvoje Turković, u sklopu programa *Izvori za hrvatsku baštinu i hrvatski europski identitet*, voditelj Damir Boras.

lja u jednosveščanim rječnicima hrvatskoga jezika, onima što probiru i sabiru riječi iz općega suvremenog korpusa suvremenoga hrvatskog jezika.

Iako je cilj projekta izrada specijaliziranoga područnog rječnika, smatrali smo da je ključan korak u tome razumijevanje kako se s leksikom kinematografskoga područja – našim posebnim područjem interesa – nosi naša središnja leksikografija, ona koja se nadasve bavi standardnim jezikom, odnosno naširoko raspoloživim korpusom živoga govora u javnom optjecaju. Podrazumijeva se, pritom, da se, s jedne strane, strukovni rječnik ne može raditi zanemarujući ono što je već dosad središnje leksikografski urađeno, bez orijentacijskog oslonca i na to. S druge strane, zanimljivo je pobliže ustanoviti prirodu leksikografske recepcije razmjerno nedavnoga kulturnog (a i gospodarskog) područja kakvo je filmsko.

1.2. Postojeće stanje rječnika i rječničkih obrada

Sigurno je da leksikografska recepcija novoga područja uvelike ovisi o samoj produkcijskoj situaciji s rječnicima nacionalnoga jezika. A prilike u kojima se pokušalo izraditi jednosveščane rječnike suvremenoga hrvatskog jezika nisu uvijek bile najpovoljnije, vrlo eufemistički rečeno. Naime, pokušaji da se u drugoj polovici XX. stoljeća u socijalističkoj Jugoslaviji izrade suvremeni priručni rječnici hrvatskoga jezika, uglavnom su propadali zbog obnavljanih sukoba na jezično-političkom i državno-političkom planu.

Primjerice, projekt višesveščanoga *Rječnika hrvatsko-srpskog jezika*, Matice hrvatske i Matice srpske (počeo s objavljivanjem 1967.), jednostrano je napušten s hrvatske strane zbog percipirane težnje za unifikacijom dvaju različitih jezičnih standarda. Projekt jednosveščanoga rječnika hrvatskoga jezika planiranog početkom 1970-ih godina u ondašnjem Jugoslavenskom leksikografskom zavodu² zaustavljen je zbog političke sumnje da će biti po srijedi »nacionalistički rječnik«. Godine 1985. pojavio se, nazivno ipak nacionalno vezan, postumno izdan *Rječnik hrvatskog književnog jezika: Od preporoda do I. G. Kovačića* Julija Benešića, ali očito više od povijesne, nego suvremeno uporabne (odn. suvremeno »dijagnostičke«) važnosti.

No, ni to razdoblje – ono prije osamostaljenja Hrvatske – nije ostalo posve bez općih jednosveščanih rječnika, ali u vrlo osobitim verzijama, uglavnom kao rječnici leksikografski »nesredišnjih« područja. Uspijevali su, naime, izaći tek oni rječnici koji su izbjegavali označiti obrađen jezik nacionalnim, hrvatskim imenom, odnosno

² Urednik toga planiranog rječnika bio je Kruno Krstić. Rječnik je bio planiran istodobno s *Općim leksikonom* Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda, kojemu je urednikom bio Danko Grlić i koji je doista i dovršen i izdan, za razliku od Krstićeva rječnika. Usp. onodobni intervju o dvama projektima s njihovim urednicima – Turković, Žigo, 1971.

oni koji su obrađivali »pobočan« dio korpusa hrvatskog jezika, ili u »pobočne« svrhe. Primjerice, vjerojatno zbog svoje selektivne posebnosti – zato jer tumači tudice i posuđenice bez specifikacije u kojem to domicilnom jeziku – prvi hrvatski jednosveščani rječnik u drugoj polovini XX. st. bio je *Rječnik stranih riječi – tudice i posuđenice* Bratoljuba Klaića (1978.), a slično je pobočan rad bio i onaj Tomislava Sabljaka na sastavljanju *Rječnika šatrovačkog govora* (1981.), opet bez naznake u naslovu domicilnoga jezičnog područja koje se obrađuje. Oba rječnika, naravno, dodiruju važne dijelove suvremenoga rječničkog korpusa hrvatskog jezika i relevantni su u istraživanju leksikografske recepcije filmskoga nazivlja.³

Državno osamostaljenje Hrvatske stvorilo je pogodnije, čak i postulativne, uvjete za izdavanje jednosveščanih rječnika hrvatskog jezika.

Prvi hrvatsko-hrvatski, dakle jednojezični rječnik, a koji obuhvaća riječi u suvremenoj uporabi, jest onaj Vladimira Anića – *Rječnik hrvatskoga jezika*, 1991., a taj je projekt razrađivan, te je u različitim jednosveščanim, a potom i internetskim razradama, nastavljen do danas.⁴ Kao alternativa ovome nizu projekata temeljenih na Anićevu radu, javio se *Rječnik hrvatskoga jezika* pod glavnim uredništvom Jure Šonje (2000.), a ta se rječnička linija, koliko znamo, planira nastaviti.⁵

»Pobočno« od toga središnjeg rječničkog rada nastavljen je rad na posebnim tipovima (još uvijek općih, neterminoloških) rječnika. Prvo takvo izdanje, u filmskome pogledu osobito zanimljivo, bio je dvojezični rječnik Željka Bujasa (*Veliki hrvatsko-engleski rječnik*, 1999.). Potom se pojavilo dopunjeno, konceptualno donekle preinačeno i preimenovano izdanje Sabljakova rječnika šatre (kao: *Rječnik hrvatskog žargona*, 2001.), potom *Hrvatski frazeološki rječnik* Antice Menac, Željke Fink-Arsovske i Radomira Venturina (2003.), i napokon, nedavno, *Rječnik sinonima hrvatskog jezika* Ljiljane Šarić i Wiebke Wittschen (2008.).

Mnogo je fragmentarnija situacija s dosadašnjim obradama filmskoga nazivlja u sklopu filmske struke. Te prilike nisu bile opterećene političkim sporovima, ali

³ Iako smo mi uzeli u razmatranje novije, prepravljeno izdanje Sabljakova rječnika.

⁴ Na radu Vladimira Anića razvila se prava mala »industrija« rječničkih izdanja. Izdano je više ponovnih izdanja i dopunjivanih izdanja Anićeva, osobito *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (2003.); izdan je *Rječnik stranih riječi* (Anić i Goldstein, 1998.–2000.), potom *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (Matasović, gl. ur., 2002.) koji objedinjava i dopunjava, ove ranije rječnike, a onda i skraćena izdanja Anićeva *Rječnika hrvatskoga jezika* te Anić–Goldsteinova *Rječnika stranih riječi* (oba u suizdanju *Jutarnjeg lista* i Novoga Libera, 2007., svaki s CD-ROM-om). Na temelju *Hrvatskog enciklopedijskog rječnika*, i drugih knjiga u izdanju Novoga Libera, izrađen je *Hrvatski jezični portal* (u suradnji Novoga Libera i SRCA; <http://hjp.srce.hr/index.php?show=main>; posjećeno i obrađivano u lipnju 2009.).

⁵ U projektu je Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža novo izdanje *Rječnika hrvatskog jezika* pod glavnim uredništvom Marka Samardžije.

su bile opterećene usputnošću, uglavnom leksikografski laičkim, iako važnim, obradama, često tek kao prigodni rječnički dodatak strukovnoj knjizi.

Najveći posao, dijelom i leksikografski, bio je obavljen u kapitalnom izdanju *Filmske enciklopedije I. i II.* pod uredništvom Ante Peterlića (1986–90). Ta je enciklopedija sigurno najveća postojeća arhiva filmskoga nazivlja, no, iako većina strukovnih naziva koji imaju svoju posebnu natukničku obradu imaju i rječnički uporabiv definiciju (pa je to i iskorišteno pri izradi Šonjina *Rječnika hrvatskoga jezika*), mnogi se filmski nazivi u *Filmskoj enciklopediji* javljaju u sklopu preglednih natuknica i nemaju samostalnu leksikografsku obradu, često ni prigodnu definiciju. U tom smislu ta enciklopedija ima ograničenu rječničku uporabivost. Slična je stvar i s *Filmskim leksikonom* (Kragić, Gilić, ur., 2003.) u kojem se, doduše, u posebnim natuknicama definicijski obrađuju filmski pojmovi, ali i dalje u razmjerno ograničenu opsegu (šeststotinjak natuknica). A nešto je učinjeno i u pogledu televizijskog nazivlja u recentnom *Leksikonu radija i televizije* (Novak, gl. ur., 2006.).⁶

Osim ovih obrada što se javljaju u enciklopedijskim i leksikonskim izdanjima na hrvatskom području, u nekoliko se stručnih knjiga javlja i rječnik strukovnoga nazivlja kao izdvojeni dodatak u knjizi. Najraniji se takav rječnički dodatak javio u knjizi Ivanke Forenbacher *Sekretar režije i film* (1987.), a drugi u knjizi Krešimira Mikića *Film u nastavi medijske kulture* (2001.). U tom se razdoblju javio u časopisu i selektivan pojmovnik filmskoga nazivlja što se odnosi na zvukovnu stranu filma (Turković, 1996.).

Recentna leksikografska situacija dijelom je unaprijeđena pojavom prvoga samostalnog rječnika filmskog nazivlja u Hrvatskoj, zapravo rječnika tuđica žargonski prisutnih u filmskoj struci i vezanih uz proizvodnju filma, ponajviše snimanje (Midžić, 2008.).⁷ Slično specijalizirano pojavio se još jedan rječnik što obuhvaća audiovizualno područje ali s posebnom selektivnošću – obuhvaća informatičko nazivlje toga područja – *Digitalni abecedarij* Nenada Puhovskog (2008.).⁸

⁶ Iako je glavno usredotočenje ovoga rada bilo na filmsko terminološko područje, uzimano je u obzir i televizijsko nazivlje, jer ono po nemalom broju teoretičara pripada zajedničkom i nadovezanome području audiovizualnih komunikacija, s mnogo terminoloških preklapanja.

⁷ A Midžić ima u pripremi obuhvatniji leksikon filmskih strukovnih pojmova, što će uključiti, uz već obrađene tuđice, i riječi hrvatskoga morfemskog sastava (Enes Midžić, *Leksikon pokretnih slika*, uvid u rukopis – prosinac, 2008.).

⁸ Iako se odnose na terminologiju na drugom jezičnom području, zbog opsežna preklapanja – česte zajedničke kinematografske prakse, ekstenzivne i intenzivne komunikacije, široke recepcije periode i strukovno-knjižnih izdanja po cijelom jugoslavenskom području – za leksikografsku obradu filmskoga nazivlja važna su i izdanja iz ostalih bivših jugoslavenskih republika, odnosno iz suvremenih susjednih država, pri čem valja ustvrditi da je tradicionalno tamo situacija bila leksikografski mnogo poduzetnija nego u Hrvatskoj. No, i više nego hrvatski leksikografski pokušaji, ti su pothvati susjednih sredina ostali izvan vidokruga hrvatskih leksikografa.

S obzirom na posve »rezervatsko« postojanje ovih strukovnih obrada filmskoga nazivlja, one su, uglavnom, ostale izvan vidokruga opće leksikografije (i po obrađenu leksičkom korpusu i po definicijskim obradama). Zapravo, čini se da je jedini opći rječnik, koji je ozbiljnije uzeo u obzir dotadašnji definicijski rad filmskih stručnjaka vezan uz filmsko nazivlje, bio *Rječnik hrvatskoga jezika* J. Šonje, jer, kako je već spomenuto, u njemu se oslanja na definicije iz *Filmske enciklopedije*. Ostali rječnici kao da nisu uzimali u obzir definicijski rad spomenutih strukovnih rječničkih, leksikografskih i enciklopedijskih priloga (a nekima to i nije bio zadatak, kao npr. Bujasovu *Hrvatsko-engleskom rječniku*, gdje se hrvatski izrazi tumače tek engleskim istoznačnicama, niti *Hrvatskom rječniku sinonima*, gdje se riječi tumače sinonimskim nizovima).

1.3. Predlošci za analizu i postupak obrade

U analizi koja slijedi obuhvatili smo ukupno osam knjigom izdanih rječnika te jedan internetski; dakle, ukupno devet rječnika. Riječ je o ovim rječnicima:

- (A) Četiri opća, jednojezična rječnika hrvatskoga jezika, a to su: *Rječnik hrvatskoga jezika* (Anić, 1998.), *Rječnik hrvatskoga jezika* (Šonje, gl. ur., 2000), *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (Matasović, gl. ur., 2002) i *Hrvatski jezični portal* (2009.).
- (B) Dva rječnika stranih riječi: *Rječnik stranih riječi – tuđice i posuđenice* (Klaić, 1978.) te *Rječnik stranih riječi* (Anić, Goldstein, 2004.).
- (C) Jedan dvojezični rječnik, hrvatsko-engleski: *Veliki hrvatsko-engleski rječnik* (Bujas, 1999.).
- (D) Dva specijalizirana rječnika: *Rječnik hrvatskog žargona* (Sabljak, 2001.) te *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika* (Šarić, Wittschen, 2008.).

Rječnike se sustavno pregledalo, uz vađenje onih natuknica koje pripadaju filmskom nazivlju ili sadržavaju i filmsko značenje.⁹

Cilj obrade bio je trojak. Prvi je cilj bio da se utvrde mjera i oblici prisutnosti filmskoga nazivlja (ili filmske uporabe postojećega nazivlja) u obrađenim rječnicima. Drugi je cilj bio da se ispita definicijska prikladnost i značenjska razrađenost unesenoga nazivlja. Treći cilj bio je spekulativnije interpretativan: da se pokuša naslutiti kulturološki status koji ima filmsko područje prema tim rječničkim obradama.

⁹ Pregledavalo se listajući, jer digitalni rukopisi (ili prijelomi) nisu bili dostupni za pretrage. Ispis natuknica označenih kao filmske iz *Hrvatskoga jezičnog portala* dobili smo susretljivošću uredništva portala u Novom Liberu, na čemu im zahvaljujemo. Dodatno smo provjeravali i proširivali taj poslani popis posjetima i pretragama *Portala*.

2. Analiza rječnika

2.1. Količina i razmjerna učestalost obuhvaćenih natuknica u rječnicima

U donjoj tabeli može se poredbeno vidjeti broj izlučenih (i tako identificiranih) filmskih naziva u svakom od obrađenih rječnika.¹⁰

BROJ NATUKNICA VEZANIH UZ FILM U POJEDINIM RJEČNICIMA:

1	<i>Hrvatski enciklopedijski rječnik</i> , Matasović i dr.	259
2	<i>Hrvatsko-engleski rječnik</i> , Bujas	195
7	<i>Hrvatski jezični portal</i> (2009.)	131
3	<i>Rječnik hrvatskog jezika</i> , Šonje	105
4	<i>Rječnik stranih riječi</i> , Anić i Goldstein	102
5	<i>Rječnik hrvatskoga jezika</i> , Anić	98
6	<i>Rječnik stranih riječi</i> , Klaić	85
8	<i>Rječnik hrvatskog žargona</i> , Sabljak ¹¹	65
9	<i>Rječnik sinonima hrvatskoga jezika</i> , Šarić i Wittschen	46

Usporedbom mjere pojavljivanja pojedinoga naziva (odnosno pojma) u obrađivanim rječnicima, utvrđeno je da ukupan broj nazivno identificiranih pojmova u svim rječnicima iznosi 530-ak jedinica (vjerojatno više od tog broja). Od toga je 310-ak jednokratnih pojava naziva/pojmova (samo u jednom rječniku) prema, otprilike, 220 višekratno pojavljivanih jedinica (onih u više od dvaju rječnika). Od višekratnih pojava, u tri i više rječnika javlja se ukupno 150 filmskih naziva/pojmova, samo se *tri* naziva/pojma pojavljuju u svih devet rječnika (*film*, *dokumentarni film* i *televizija*), a *pet* naziva/pojmova u osam rječnika (*ekran*; *kadar*; *kinoteka*; *kriminalistički film*/*krimić*/*kriminalac*; *montaža*).¹²

Hrvatski enciklopedijski rječnik (Matasović, gl. ur., 2002), jedini uz filmološko pojmovlje i pojmove iz filmske prakse sadrži i osobna imena glumaca, filmskih likova, kao i neke nazive filmova, ali taj vid natuknica nismo uzimali u obzir pri

¹⁰ U brzom »pješačkom« prelaženju od natuknice do natuknice mogući su manji previdi (povremeno popusti pažnja, ili se ne opazi filmska specifikacija nekog podznačenja), pa brojeve i ne treba uzeti kao apsolutno točne, nego kao uglavnom točne. Brojenje komplicira i činjenica što i nije uvijek bilo jasno koje od riječi navedene u značenjskim razradama jedne natuknice uključiti kao posebnu riječ i ubrojiti ih u ukupnost naziva u danome rječniku.

¹¹ Broj riječi u Sabljakovu rječniku odnosi se ne samo na žargonske izraze koji imaju filmsko značenje, nego na prijenosnu uporabu filmskih riječi i naziva za iskazivanje nefilmskih pojmova. Inače, u drugom dijelu toga rječnika, gdje se uz standardne riječi navode žargonski sinonimi, navedeno je samo 8 riječi iz filmskoga područja.

¹² Za detaljnije podatke o distribuciji riječi po rječnicima usporedi tabelu u DODATKU ovom članku.

brojenju.¹³ Ostala dva rječnika s Vladimirom Anićem kao autorom ili koautorom, kao i *Hrvatski jezični portal*, temeljen glavnim dijelom na *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku*, barataju sličnim pojmovima kao i taj, samo smanjenog opsega, usredotočivši se samo na najučestalije, osnovne pojmove. Količinski, Bujasov rječnik stoji prilično visoko, posebno kad uzmemo u obzir činjenicu da uz natuknice *film*, *filmski* i *snimanje* još imamo podosta drugih pojmova, uglavnom filmskih žanrova i nekih učestalih frazema. Ipak, ovaj je rječnik drukčiji od ostalih jer je dvojezičan, što znači da je njegova uporaba i struktura drukčija od onih ostalih – u njemu ne dobivamo objašnjenja pojma, već samo prijevodne nazive. Slično je i s *Rječnikom sinonima*, u kojem se uz riječ nižu sinonimi, tek povremeno dobivajući objašnjenje u zagradama. Šonjin *Rječnik hrvatskoga jezika* kvantitetom natuknica blizu je *Portalu*, no pokriva neke bitne pojmove na koje ne nailazimo u drugim rječnicima, o čemu će uskoro biti više riječi. Klaićev *Rječnik stranih riječi*, kao najstariji i najambiciozniji, u zamahu obrađenih polja sadrži samo temeljne pojmove s filmskoga područja, doduše zbog svoje starosti i neke pojmove koji su odavno izašli iz uporabe. Mnogo noviji *Rječnik stranih riječi* Anića i Goldsteina ima podosta filmski označenih riječi, što ga smješta visoko u tablici rječnika poredanih po obuhvatu filmskih naziva.

2.2. Kriterij izbora riječi u rječnik

Svi obrađeni rječnici prilagođeni su svakodnevnoj, laičkoj uporabi i zato su prilično širokoga spektra, ne ulaze rigorozno u stručno područje, niti šire obuhvaćaju ijedno od područja koje pokrivaju, pa tako ni filma, a uglavnom ni širi opseg postojećih značenja pojedinih termina (hiponime; standardizirane konotacijske varijante). Oni iz stručnih terminologija selektivno uzimaju pojmove koje, uglavnom, nalazimo u nestručnjačkom, svakodnevnom govoru.

Iako nismo komparativno obradili nazivlje s drugih umjetničkih, odnosno šire »medijskih« područja (npr. kazališta, glazbe, likovne umjetnosti...), prema dojmima dobivenima »kliznim pregledom« svih natuknica u obrađenim rječnicima, prisutnost filmskoga nazivlja nimalo ne zaostaje za prisutnošću naziva s tih drugih (»starijih«) područja, čak je možda i donekle veća.¹⁴ Ukupna brojka od petstotinjak obrađenih filmskih naziva u rječnicima nije zanemariva, pa čak ni prosjek od 150-ak riječi prisutnih u bar trima rječnicima nije zanemariva mjera prisutnosti.

Također, uzевši u obzir ukupan korpus filmskoga nazivlja zabilježen u promatranim rječnicima, nema relevantnoga područja filma, odnosno filmskoga na-

¹³ *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, uz popisanih 259 filmskih pojmova, sadrži još 122 osobna imena s područja filma, kao i nazive filmova.

¹⁴ Vjerojatno s izuzetkom književnoga područja, koje ionako dijeli nazivlje s filologijom, lingvistikom, ali i općom jezičnom kulturom, pa se ima dojam da je izdašniji zastupljen.

življa s tog područja koje ne bi bilo zastupljeno bar u nekom rječniku, a u načelu je prisutno u više njih (doduše s nejednakom mjerom). Prirodno je da su zastupljeni najviši generički nazivi područja (*film, kinematografija, televizija, video*), ali prisutni su i nazivi većine ključnih filmskih rodova (*animirani film, dokumentarni film, igrani film, obrazovni film, reklama...*), kao i posebnijih podvrsta rodova, žanrovi (*akcijski film, film strave, komedija, kriminalistički film, melodrama, porno-film, triler, vestern, znanstvena fantastika...*), stilovi (*autorski film, neorealizam, umjetnički film...*) te tehnološki i marketinški obojene kategorije (*dugometražni film, foršpan, kratkometražni film, nijemi film, omnibus, zvučni film...*). Zastupljeni su i institucijski pojmovi (*auto-kino, filmska publika, kino, kinoteka, koprodukcija, produkcija, studio...*), kao i filmska zanimanja (*animator, glumac, kaskader, kinooperater, montažer, producent, režiser, scenarist, scenograf, snimatelj, statist, tonski majstor...*). Pokriveni su pojmovi deskripcije filmskoga djela (tzv. teorijski ili filmološki pojmovi, ali upotrebljavani i u filmskoj proizvodnji: *flešbek, kadar, montaža, planovi, rakursi, scena, sekvenca, švenk, vožnje, adaptacija...*), a i zamjetan broj tehnoloških pojmova i s njima vezanih postupaka (*blenda, dubliranje, filmska vrpca, ekran, klapa, objektiv, teleobjektiv, video kasete, videorekorder, perfo, sinemaskop, zoom, zuher...*) i dr. Filmski je fenomen izrazito višedimenzionalno prisutan u hrvatskoj rječničkoj obradi.

No uza sve to, kad se pogleda učestalost pojavljivanja pojedinih naziva poprijeke po promatranom rječničkom korpusu, uočava se razmjerno velik broj jednokratnih pojava riječi, onih u samo jednom rječniku, što je indikacija prilično nesigurnih kriterija uvrštavanja filmskoga nazivlja, odnosno nesigurnih, često tek prigodno-priručnih, izvora za uvrštavanje, kao i nesigurnih procjena relevantnosti pojmova i naziva koje se uzima iz izvora. U svim analiziranim rječnicima lako je uočiti, čak i na prvi pogled, dozu nedosljednosti u izboru uvrštenih pojmova.

Kako smo spomenuli, namjena je ovih rječnika stvoriti pregledan okvir razumijevanja nekog određenog područja, mrežu koja bi služila nestručnjaku da stvori koherentnu sliku o, u ovom slučaju, kinematografiji i javnoj recepciji filma. Međutim, u izboru natuknica kao da je takva logika popustila pred pomalo stihijskim uvrštavanjem natuknica koje nisu na istoj razini učestalosti, niti u istom registru, te pojmova koji se iznimno rijetko rabe. Dok su, pomalo bizarno, učestalo prisutne neke odista strukovno vrlo specijalističke riječi (npr. *perfo, blenda, skript, moviola...*), ili njihove zastarjele inačice koje su posve izašle iz uporabe, te poneka rijetka slengovska varijanta (*ton-film, gro-plan, dubliranje, drebuh*), a što osobito dolazi do izražaja kod jednokratno ili dvokratno prisutnih riječi (onih u jednom ili u dvama rječnicima), došlo je do ispuštanja nekih filmskih naziva koji su ključni za razumijevanje i govor o filmu i u široj su distribuciji u javnome govoru (u kritici, televizijskim emisijama, tiskanim knjigama o filmu; npr. ispuštanja naziva *elipsa, rez*), a i prorijeđeno je specificiranje filmski važnoga podznačenja kod pojmova šireg opsega značenja. Također,

ako govorimo u logičkim terminima, često je uzet neki nadređeni pojam, dok njegovi uporabno ravnopravni hiponimi nisu sustavno uvršteni, te su razmjerno česte asimetrije u skupinama pojmova koji inače uvijek dolaze zajedno.

Ovaj problem možda je najlakše predočiti i konkretizirati situacijom koju nalazimo u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku*. Na primjer, taj rječnik sadrži natuknice za *igrani* i *dokumentarni film*, dok ne postoji natuknica, niti je spominjan *eksperimentalni film*. Ovdje je važno istaknuti kako je pojam *eksperimentalnoga filma* potpuno odsutan i iz svih drugih rječnika, to jest najbliže što možemo naći jest natuknica *videoart*, koju se u ovom rječniku određuje kao: »*oblik umjetnosti koji se koristi u prezentaciji videotehnikom, umjetnost koja naglašava ili upotrebljava vizualne efekte, ob. eksperimentalnog karaktera*«. ¹⁵ Također u Šonjinu *Rječniku hrvatskoga jezika* postoji natuknica za pojam *video* (u ostalim rječnicima *video* postoji samo kao prefiks: *video-*) gdje se o *videu* govori kao o umjetničkom autorskom djelu snimljenom video tehnologijom – (»*autorski rad realiziran u istom mediju; video art, umjetnički video*«) – spominjući tako *videoart*, koji se inače prošireno (iako osporavano) uzima kao podvrsta eksperimentalnoga filma.

Zanimljivo je također da ni u jednom od rječnika (osim djelomično kod Šonje, o čemu ćemo govoriti nešto poslije u poglavlju o kvaliteti odredbi pojmova) pod natuknicama *elipsa*, *rez*, *prizor* i *mizanscena* ne postoji ništa vezano za film (uvijek je riječ samo o *elipsi* u književnosti gdje je značenje *elipse* slično kao u filmu, no film se nigdje ne spominje, također, o *prizoru* i *mizansceni* govori se samo u kontekstu kazališta), tako da ti, iz pozicije filmologa i filmskih interpretata vrlo važni pojmovi, ostaju nepokriveni.

S druge strane, u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* možemo pronaći natuknice za pojmove poput: *off the camera* (*izvan kadra, prostor izvan kadra*), pojam koji nije toliko uobičajen u filmološkoj literaturi i ne može ga se nazvati nekim osnovnim pojmom, *kubus* (*drvena kocka, pri filmskim snimanjima služi da se što odigne od tla*), pojam koji se doista rijetko čuje, zatim tu je i pojam *best runner* – filmska i kazališna predstava koja nailazi na najbolji odaziv publike, dakle engleski naziv koji se nije baš udomaćio u nas.

Hrvatski jezični portal, pretežito temeljen na *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku*, u načelu dijeli i vrline i mane toga rječnika, doduše s prednošću da se kontinuirano prepravlja – iako nije sigurno da to prepravljanje obuhvaća i filmsko područje.

U Bujasovu *Velikom hrvatsko-engleskom rječniku* jednako tako ne postoje natuknice za neke osnovne opisne filmske pojmove poput *kadra*, *plana* i *scene* (međutim, postoje natuknice *kadriranje*, *sličica* i *snimka*).

¹⁵ Taj je naziv i definicija preuzeta i u *Hrvatskom jezičnom portalu*, kao jedna od *sintagmi* natuknice *video*.

Na području filmskih žanrova, vrsta i stilskih obojenja, u većini rječnika javljaju se ovi žanrovi: *triler*, *horor*, *western*, *kriminalistički*, *akcijski*, *komedija* (u Anićevu *Rječniku hrvatskoga jezika* naziva se *humoristični film*). Melodramu kao filmski žanr ne nalazimo nigdje, tek se televizijska serija – *soap opera*, odnosno *trakavica* – specificira kao *melodrama*. Polje žanrova također je najbolje pokriveno u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku*. Naime, ondje imamo i ponešto specificiranije kategorije poput japanskih *jidai geki/gendai geki filmova*, *on the road* filmova (neobičan izbor fraze, budući da se u hrvatskom mnogo više udomaćio prijevod *film ceste*), *pseudodokumentarca*, *slapsticka* (ali nema riječi o *screwballu*, koji je zvučnofilmski parnjak *slapsticku*), *suspensa* (*»napetost koja prethodi kulminaciji radnje«*), *teledrame*, *videoklipa*. U većini rječnika postoji i natuknica *autorski film*, koji se u pravilu prilično neutralno definira kao film čiji je redatelj ujedno i autor scenarija, dakle nigdje se ne spominje tzv. *politika autora*, a od drugih stilskih razdoblja tu su samo *novi val* i *neorealizam* kao jedina stilska razdoblja koja se spominju u većini rječnika (*modernizam* je, primjerice, ograničen samo na književnost). Također, u većini rječnika nalazimo i pojam *kult film*.

U Bujasovu rječniku spominju se neki žanrovi i formalno stilske odrednice koje ne nalazimo u drugim rječnicima (*historijski*, *biografski*, *ljubavni*, *srce drapateljni*, *kaubojski*, *fantastični*, *pustolovni*, *kriminalistički*, *film akcije*, *napeti*, *ratni*, *špijunski*, *komični film*, *filmska komedija/burleska*, *muzički film*, *filmska revija*, *erotski film*, *porno film*, *film za odrasle*, *film strave*, *dječji film*, *omnibus*, *film u tri epizode*, *reprizni film*, *premijerni film*, *nova verzija filma*, *kratki/kratkometražni film/dokumentarni film*, *nastavni film*, *reklamni film*, *foršpan*, *putopisni film*, *animirani film*, *crtani film*, *dugometražni crtani film*). Važno je spomenuti da je većina filmskih informacija u ovom rječniku koncentrirana pod natuknicama *film*, *filmski* i *snimanje*.

U Šonjinu *Rječniku hrvatskoga jezika* ponuda filmskih žanrova najšturija je i također sadržana pod natuknicom *film*, gdje su pobrojena tri žanra, pomalo bizarno izabrana, a to su: *ljubavni*, *ratni*, *kaubojski*, bizarno zato što su dva tu spomenuta žanra navedena i posebno, ali bez indikacija sinonimnosti (u sklopu *melodrame* – i kazališno i filmsko značenje, ali bez povezivanja s *ljubavnim filmom*, s kojim se melodramu često vezuje, a posebna je natuknica *western*, bez naznake sinonimnoga, žargonskog značenja spomenutog u natuknici *film – kaubojski film*). U natuknici *komedija* spomenuto je i filmsko podznačenje, filmska komedija kao »skupina filmova«, a kod pridjeva *akcijski* naveden je kao primjer i *akcijski film*. Posebnom je natuknicom i *triler* kao »uzbudljiv kriminalni film«, a prije toga, u pridjevskoj natuknici *kriminalni* (*»koji se odnosi na kriminal«*), navodi se i *kriminalni film*, *kriminalni roman*, iako standardno žanr umjetničkih djela koja se posvećuju kriminalnom

miljeu dolazi uz pridjev *kriminalistički* (*kriminalistički film*, *kriminalistički roman*).¹⁶ U sklopu natuknice *film* uključena je i distinkcija između *zvučnog* i *nijemog filma* – potonji je definiran dvojako, kao neozvučeni film, ali i kao razdoblje u filmskoj povijesti do 1927.

U *Rječniku sinonima* prilična je, iako često nerazumljivo ograničena, prisutnost i filmski označenih naziva, uglavnom žanrovskih i vrstovnih (naravno onih koji imaju sinonime), ali i teorijskih i tehničkih.¹⁷ Kao i u drugim rječnicima, sinonimno je najzastupljenija natuknica *film*, jer se u njezinu sklopu specificiraju sinonimni podvrstovni nizovi. No ima često nerazumljivih izostajanja filmskih bliskoznačnica kod *uvrštenih riječi*. Primjerice, kod natuknice *animirati*, u trećem podznačenju koje se odnosi na *crtani film*, kao bliskoznačnice se navodi: »*režirati*, *crtati*, *nacrtati*, *proizvoditi*, *proizvesti*«, ali nema glavne bliskoznačnice – *pokrenuti* (»pokrenuti crtež«). Ili se kod naziva koji imaju pojavnost u više područja ne uočava i film kao izvor sinonima. Primjerice, kod natuknice *drama*, u sinonimnom nizu vezanom uz različite medijske pojave drame, uzimaju se u obzir samo televizija i radio (*televizijska drama*, *radiodrama*) ali ne i film – *filmska drama*, *drama* – a to je u novinskim filmskim programima, u videotekama i u kolokvijalnome govoru naširoko prisutna žanrovska odrednica. Kod natuknice *ekran* postoje sinonimna područja kompjutera, filmske projekcije (*filmsko projekcijsko platno*), štíćenja, ali ne i televizije (*televizijski ekran*). Kod natuknice *panorama* nema sinonima s filmskoga područja (*švenk*), a kod natuknice *plan*, od filma je naznačen samo sinonim *američkom planu* (*amerikan*), dok nema sinonima *totalu* (*opći plan*), *krupnom planu* (*gro-plan*) i dr. Kod riječi *retrospektiva* nema uopće filmskoga sinonima (*flešbek*). Opet kod jedinice *dublrati glas* upućuje se samo na *posuditi*, ali ne i na filmske sinonime – *sinkronizirati*, *nasinkronizirati* (*nahsinkronizirati*); s tim da se kod jedinice *sinkronizirati* u indeksu upućuje samo na *usuglasiti*, ali ne i na *dublrati*. Kod natuknice *prijenos* nema bliskoznačnice s televizijskog i telekomunikacijskog područja (*transmisija*), a kod natuknice *serija* ima bliskoznačnica što se podrazumijevano odnosi na televiziju (*serijal*), ali nema filmske bliskoznačnice – *filmski nastavci*, a opet – budući da se razlikuju pojmovi *serijala* i *serije* već i po tome što imaju različite bliskoznačnice – u rječniku nema posebne natuknice *serijal* (osim u indeksu, gdje se upućuje na *seriju*) pa ni njezinih bliskoznačnica *sapunica*, *soap opera*, *trakavica*. Kod *slike* opet nema ni traga filmskom i televizijskom bliskoznačnom nazivu (*video*, u kontrastu prema *audio*).

¹⁶ Zapravo začuđuje nerazlikovanje u ovom rječniku između *kriminalni* (ono što *pripada kriminalu*, jest nezakonito) i *kriminalistički* (ono što se teorijski, pravno – i filmski – dakle komunikacijsko obrađivački posvećuje kriminalu, i samo nije nezakonito, kriminalno). Iako se, kao kolokvijalizam, sreće i sintagma *kriminalni film*, *kriminalni roman*, ona je obilježena kao nestandardna, znak leksičke neobrazovanosti, jer ne vodi računa o ocrtanoj značenjskoj razlici.

¹⁷ A sinonimna situacija s filmskim terminima uglavnom je vrlo bogata zbog brojnih varijantnih naziva što su se za gotovo svaku imenovanu pojavu javljali povijesno, a mnogi i danas supostoje.

Što se tiče tehničkih pojmova vezanih uz filmsku produkciju ponovno je najopširniji *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Budući da taj rječnik teži suvremenosti i recentnosti (primjerice, iz područja glazbe obrađeni su mnogi opskurni žanrovi suvremene elektronske glazbe, a i mnogo je natuknica vezano uz dostignuća informatičkih znanosti), i u području filma mogu se naći podosta suvremeni pojmovi vezani uz tehničke aspekte i preuzeti iz engleskoga, kao što su na primjer: *frame rate*, *morfing*, *multimedijalan*, *retake* (ponovno snimanje istoga kadra – take-snimka), *stop motion*, *timecod*, *viewfinder* (također prisutan i stariji izraz *zuher*). Ipak, kad se ovo usporedi s pokrivenošću najnovijih dostignuća nekih drugih djelatnosti, možemo reći da je taj popis poprilično skroman. Tu su i klasični osnovni tehnički izrazi poput *blende*, *fokusa*, *kontralihta*, *negativa*, *pozitiva*, *perfa*, *moviole*, *zuma*, *zum mikrofona*, *nahbanda*, *forbanda*, *krana*, koje ne nalazimo u drugim rječnicima, a u načelu su dobro pokriveni.

U Bujasovu rječniku korektno su zastupljeni osnovni tehnički termini (*blenda*, *zuher*, *teleobjektiv*, *švenkati*, *vrpca*, *kamkorder*).

U Anićevu *Rječniku hrvatskoga jezika* tehnički termini šturo su popraćeni – recimo da su *blenda*, *teleobjektiv*, *objektiv*, *projektor*, *reflektor* zapravo jedini termini toga tipa koji su obrađeni, dok su u njegovu i Goldsteinovu *Rječniku stranih riječi* prisutni i izrazi poput *fara* i *farmajstora*, *blow-upa*, *perfa*, *piksela*, *pince*, *slow motiona*, *view findera* i *zuhera*. Kod Klaića je broj tehničkih pojmova zanemariv (*far*, *teleobjektiv*, *videomikser*).

U Šonjinu rječniku ne nalazimo mnogo natuknica vezanih uz tehničke pojmove, jer je ovaj rječnik, kako ćemo dalje jasnije i detaljnije razložiti, više usmjeren teorijskoj terminologiji filma. Pojmovi u njemu koje je zanimljivo spomenuti jer su važni, a ne nalazimo im traga ni u jednom drugom rječniku, primjerice *paralaksa*, *dvostruka ekspozicija*, *dubinska oštrina*, pojmovi su usko vezani uz tehniku snimanja odnosno razvijanja filma, ali koji često zanimaju i teoretičare i praktičare.

2.3. Definicije pojmova u obrađenim rječnicima

Dok je opseg obrade filmskih naziva, ukupno uzevši, iznenađujuće velik, a pojedinačno gledajući, od rječnika do rječnika vrlo nejednak, ali ipak uvažavajuće nekakav, kad uzmemo u razmatranje korisnost i stručnost definicija stvari su podosta drugačije.

Recimo, dok je najveći po opsegu obuhvaćena filmskoga nazivlja, *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, daleko ispred svih ostalih rječnika, definicije i objašnjenja u njemu, kao i u drugim, na Anićevu početnom radu temeljenim rječnicima nipošto

nisu idealne, često su nerazumljive ili jednostavno pogrešne, pa tako gotovo neupotrebljive.

Zanimljiv je najraniji slučaj, Klaićev rječnik, koji možda najmanje teži neutralnosti i nekoj vrsti »nultoga stupnja« rječničkoga pisanja. Natuknice u njemu često djeluju baš kao da nam netko želi nešto dobrohotno (često i s dozom namjernog ili nenamjernog humora) objasniti i reći nam sve što zna o pojedinom pojmu. Otud vjerojatno i njegova dugogodišnja popularnost. Tako je i s natuknicama o filmu. Uzmimo za primjer samo natuknicu koja objašnjava nagradu *Oscar*: »28 centimetara visoka pozlaćena brončana figura (predstavlja viteza oslonjenog o balčak mača) koju od ožujka 1929. Academy of Motion Picture Arts and Sciences u Hollywoodu podjeljuje kao nagradu za najviše američke umjetničke uspjehe u filmu za prethodnu godinu, i to za ...[ovdje se nabrajaju sve kategorije *Oscara*]; ime – prema anegdoti – po tome što je prigodom prvog dijeljenja nagrade uočena slučajna sličnost figure s nekim producentom imena *Oscar*.« Osim toga, u Klaićevu rječniku doista se osjeća određena mjera zastarjelosti. Ono malo filmskih natuknica što ih ima često obrađuju nazive koji se danas rijetko rabe, ili se koriste u nekom drugom značenju. Od zastarjelih definicija tu je primjerice *kinematografija* koja je definirana kao »slikovno reproduciranje predmeta u pokretu« (dok danas taj naziv obuhvaća cijeli društveni kompleks filmskih djelatnosti – proizvodnju, distribuciju, prikazivanje, kao i sve prateće djelatnosti). Tu je i arhaični termin *kinogram* koji označava filmsku sličicu, tako i od drame preuzet termin *didaskalije* koje označavaju *medunatpise* u nijemim filmovima, ono što danas žargonski nazivamo *titlovima*, obrađen je izraz *dubl* koji označava svaku novu *repeticiju* pojedinoga kadra. Naposljetku, neke su definicije jednostavno činjenično pogrešne; tako za pojam *producenta* piše: »engl. režiser«, iako je to danas uglavnom organizacijsko zanimanje i nema inherentnih režijskih nadležnosti.

Rječnik koji odudara od većine ostalih rječnika kvalitetom i tipom izbora filmskih natuknica Šonjin je *Rječnik hrvatskoga jezika*. Iako u njemu nema više filmskog nazivlja nego u ostalim rječnicima, ovdje ćemo naći mnoge, filmski važne, prvi put. Naime, samo se ovdje dobiva dojam da su natuknice probrane i sastavljene s većom mjerom filmološke kompetentnosti. Susrećemo pojmove koji su često korišteni i koji su nužni stručnjacima što se bave ovim područjem, a kojih u drugim rječnicima nema. Tako se mogu pronaći valjane definicije za pojmove poput: *dijegeze* (»svijet prikazan u filmskom djelu, okolnosti koje filmsku priču čine motiviranom, razumljivom i značenjskom – povijesne okolnosti, ambijentacija, atmosfera, karakteri«); zanimljivo je spomenuti da za dijegezu postoji samo filmska definicija, nema one književne kao opreke mimezi. Tu prvi put susrećemo definiciju *prizora* u filmskom smislu, kao

»prikaz životnog prostora pomoću filmske slike«,¹⁸ uvodi se naziv *mizankadar* koji je definiran kao »interakcija između mizanscene, položaja kamere i njezina kretanja, koja omogućuje vremensko produženje kadra unutar kojeg se pokretom kamere smjenjuje niz kadrova«. ¹⁹ Tu je prvi put i filmska, a ne samo kazališna odredba *mizanscene* – »raspored i kretanje likova te raspored scenografskih elemenata pred kamerom«. Također, kod definicije *komentara*, uz standardnu definiciju kao *međunaslova*, i *spikera* u filmu, kao treća definicija navedeni su »kadrovi i pojedini režijski postupci koji nisu motivirani radnjom« – dakle riječ je o kadrovima *autorskoga komentara* koji se ne spominju ni u jednom drugom rječniku.

Za razliku od Anićevih rječnika u kojima definicije doista zvuče kao laičko objašnjavanje, često površno i prepuno logičkih rupa, gdje se stječe dojam da je zaobiđena stručna literatura, ovdje uvidamo da se težilo teorijskoj relevantnosti i stručnosti. Uz prigodno poredbeno istraživanje utvrdili smo kako su definicije Šonjina *Rječnika* većinom, uz male prepravke, odnosno sažimanja, preuzete iz *Filmske enciklopedije*. S tim je, doduše, vezan i problem. Naime, *Filmska enciklopedija* namijenjena je publici koja očekuje višu objašnjavačku razinu, enciklopedijske jedinice daju širi tumačilački kontekst, tako da definicije izvučene iz *Filmske enciklopedije* za potrebe rječnika mogu, filmskom laiku, izgledati zakučasto i suviše teorijski opterećeno. A budući da su natuknice samo preuzimane od stručnjaka, i da ih nije sastavljao stručnjak, njihov je izbor, kako smo spomenuli u prethodnoj cjelini, pomalo stihijski i nesustavan.

Rječnik koji se načelno razlikuje od ostalih (s izuzetkom *Hrvatskoga rječnika sinonima*) jest Bujasov *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*, jer je jedini od analiziranih dvojezičan, a to povlači da ne sadrži definicije, već samo nudi konkretne prijevodne riječi i izraze (kao što *Hrvatski rječnik sinonima* nudi samo sinonime). Među anglistima ovaj rječnik nije previše omiljen (ipak mu daju prednost u odnosu na drugi koji se nudi, onaj Drvodelićev) zbog zastarjelosti većine engleskih izraza, ali još više hrvatskih, mnoštva nepotrebnih lokalizama, i doslovnih prijevoda na engleski, bez ponude nekih bliskoznačnih ekvivalenata koji bi bili u duhu toga jezika. No, u području filma stvari ipak stoje nešto bolje, jer je velik broj hrvatskih naziva izravno preuzet iz engleskog, ili kroatiziran, ili doslovno preveden, tako da povratak na izvorni jezik ide razmjerno prirodno. Čak možemo uočiti kako su na nekim mjestima iskorištene neuobičajene hrvatske prevedenice, dok su inače u uporabi engleski termini, npr. *mekoerotski* (za *soft core*), *muzika za film* (za *film music, sound track*), *srce drapateljni film* (za *tearjerker, weepie*), *superzvijezda* (za *super star*) i dr.

¹⁸ Iako se ne vidi pojmovna veza *prizora* s *dijegezom*, odnosno ne vidi se mogućnost sinonimnosti ovih dvaju naziva.

¹⁹ Iako i ovdje postoji logička, neraščišćena, zbrka: po definiciji, u mizankadru se kadar produžuje, što znači da ostaje istim kadrom, samo duljim, a onda se tvrdi da se unutar njega »smjenjuje niz kadrova«, što podrazumijeva da mizankadar obuhvaća više kadrova.

Tu su i neke pomalo neuobičajenije i stilski obojene fraze, koje se češće čuju na engleskom nego u hrvatskom, gdje se osjeća njihovo englesko podrijetlo, poput: *trebala bi biti na filmu* (*she ought to be in films, in pictures*), *probiti se na film* (*get into films*), *netko opsjednut željom da se dođe na film* (*screen-struck person, film-struck person*). Ovaj je rječnik, bogat i žargonskim nazivima i idiomima, najkorisniji kritičaru ili filmskom novinaru, manje je pogodan filmolozima ili filmašima.

Nakon ove načelne orijentacije, pogledajmo kako komparativno stoji s definicijama u različitim rječnicima.

Kako su filmske vrste među najzastupljenijima, pozabavit ćemo se njima. Pogledajmo prvo kako stoji s određenjima osnovnih filmskih rodova. Već smo spomenuli da nijedan rječnik nema natuknicu *eksperimentalni film*, ali ima igrani, dokumentarni i animirani, a, ovisno o klasifikaciji, tu spadaju i obrazovni i propagandni, oba potonja jedva igdje zastupljena.²⁰

Dokumentarni film u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* definiran je kao: »vrsta filma u kojem se prikazuju zbiljski (stvarni, istiniti) događaji i osobe u njihovom prirodnom i društvenom okruženju, a izbjegava sudjelovanje glumaca, fabulativnost i anegdoticnost«. Iako su neke od ključno-orijentacijskih odrednica prisutne (»prikazivanje zbiljskih, stvarnih, istinitih događaja i osoba u njihovom prirodnom i društvenom okruženju«), preostatak odredbe dvojben je, a nije jasno kako povući razliku između izbjegavanja *priče* i *anegdoticnosti*, kad se u tom istom rječniku *anegdota* određuje kao »kratka priča«, a *anegdoticnost* kao »anegdota kao svojstvo ili osobina nečega«. K tome je i protuiskustvena, jer mnoge dokumentarce doista odlikuje »priča«, odnosno »naracija«, pa nije uopće jasno zašto bi se u dokumentarnom filmu morala izbjegavati »fabulativnost«. S druge strane, igrani film definiran je kao »vrsta filma, odnosno naziv za svaki pretežno fabulirani film s pričom koja se izlaže uz pomoć likova (stoga se popularno definira i kao film u kojem nastupaju glumci)«. Ova definicija ponovno zbunjuje, jer ni fabulativnost ne može odijeliti igrani film od dokumentarnog, a i u dokumentarnom filmu postoje likovi s pomoću kojih se izlaže, pa je jedina tipična razlika (iako ne i empirijski sveopća) – ona da se u dokumentarnom filmu radi o stvarnim ljudima, dok je u igranom riječ o glumcima koji glume određene likove – ovdje dana u zagradi, kao usputna, »popularna definicija«. U ovom rječniku također postoji podnatuknica i za *umjetnički film* (u razradi natuknice *umjet/an*), koji suprotno očekivanjima ovdje nije sinonim recepcijske kategorije *art filma*, već je riječ o zastarjelome sinonimu za *igrani film*, sada određenom kao »film s ulogama, igrani, suprotno od dokumentarnog«. Po današnjim klasifikacijama i definicijama, dokumentarni se film drži jednako umjetničkim kao i igrani. Takvu definiciju *umjetničkoga filma* nalazimo

²⁰ Vjerojatno dijelom i zato što se ova posljednja dva često klasificiraju kao podvrsta dokumentarnih, a i rjeđe su prisutna u javnom razmatranju.

i u ranijem Anićevu *Rječniku hrvatskoga jezika* koji je u pogledu korisnosti natuknica vezanih uz film i filmologiju možda najlošiji, a prenijeta je i u *Hrvatski jezični portal*.

U Anićevu *Rječniku hrvatskoga jezika* definicija pod natuknicom *dokumentarni film* sažetija je i »grublja«: »film koji prikazuje postojeće stanje stvari, opr. igrani«, dok je igrani film definiran kao »koji se igra ili glumi«. Opreka odgovara laičkoj razlici (koju ti rječnici često i teže uhvatiti), ali fraza »postojeće stanje stvari« doista je neprihvatljiva kao ključ definicije, jer je profilska situacija u igranom filmu također neko postojeće stanje stvari, a realistički igrani filmovi također pretendiraju na prikaz »postojećega stanja stvari«. S druge strane, definicija igranoga filma točnija je i pogađa intuitivnu bit »igranog« filma (uz zanemarivanje dodatnih empirijskih komplikacija). Također, ovdje možemo spomenuti kako je definicija *cjelovečernjega filma* u ovom rječniku ponešto zbunjujuća jer govori kako je to: »film koji traje koliko i cijela filmska predstava (za razliku od kratkog filma)« – ovdje nisu dane konkretne odrednice (primjerice da cjelovečernji film traje više od 70 minuta), nego je definicija svojevrsna tautologija, jer je duljina filmske predstave određena duljinom filma. Kad je već riječ o tautologijskim i nelogičnim definicijama, možemo spomenuti i onu pojma *filmično* iz istoga rječnika: »koji je prikladan za film (lijepa pojava, tema)«, jer specificira tek »lijepu pojavu, temu« kao »prikladnu za film«, kao da se filmovi ne snimaju, vrlo prikladno, i o ružnim pojavama (naturalistički filmovi, recimo).

Kod Klaića *dokumentarni film* objašnjen je epski kao: »oblik filmske umjetnosti [barem se za razliku od Anića spominje umjetnost u kontekstu dokumentarnoga filma] koji nastoji filmski prikazati, uobličiti i likovno [čemu termin likovno?] dokumentirati krajeve, ljude i životinje, odakle mu kod nas i naziv poučan film, prvi je s takvim filmovima započeo Robert Flaherty...« Ova definicija nadasve pomišlja na znanstveno-popularne i obrazovne dokumentarne filmove, dok uopće ne naznačuje po čemu se dokumentarni film javlja kao »oblik filmske umjetnosti« u koji ga polazno svrstava.

Situacija kod Šonje, u ovom konkretnom slučaju, nije ništa bolja. Kako smo već spomenuli, u ovom rječniku svi žanrovi igranoga filma, kao ni dokumentarni film, nemaju zasebne natuknice, već su sadržani u prilično opsežnoj natuknici pojma *film*. Doduše, postoji zasebna natuknica *dokumentarac*, ali nju se označava kao razgovornu varijantu za dokumentarni film. Ne postoji posebna natuknica *dokumentarni film*, ali postoji natuknica za pridjev *dokumentarni*, a u drugom značenju tog pridjeva – »koji se temelji na dokumentima: ~ roman, ~ film« – navodi se dokumentarni film, ali s posve krivom polaznom specifikacijom – da se »temelji na dokumentima«, što je karakteristika tek jedne posebne podvrste dokumentaraca, tzv. kompilacijskih (ili arhivskih) dokumentaraca. Ipak, pogledamo li natuknicu *film*, naći ćemo definiciju »dokumentarni film – zbiljski događaji i osobe sustavno snimljeni radi javnog prikazivanja«, gdje prvi put susrećemo ključni pridjev »zbiljski« kao bitnu odrednicu do-

kumentarnoga filma. Igrani je film, slično kao kod Anića, definiran kao: »*narativni film koji se pripovijeda pomoću likova*«, s istim odredbenim problemima.

Animirani film dobiva nejednaku obradu. U Klaića termin se javlja kao podznačenje uz glagolsku natuknicu *animirati*. Nema definicije, nego je dan samo sinonimni niz, ali su u njemu razlučene dvije podvrste animiranoga filma: *crtani film* (»*crtić*«) i *lutka film*. Međutim, prvo značenje imeničke natuknice *animacija* odnosi se upravo na film: »1. kod crtanog filma naziv za posao koji radi animator (v.)...«, a pod natuknicom *animator*, u, također, prvom značenju naznačuje se tehnički vrlo podrobno u čemu se sastoji posao filmskog animatora: »crtáč ekstremnih, tj. početnih i završnih pokreta u crtanom filmu« (tu se ne pomišlja na činjenicu da animator u lutka filmu nije crtač), a da se i nije odredilo ključno svojstvo animacije (iscrtavanje faza i iluzijski efekt toga posla) kako će to biti urađeno tek u Šonjinu rječniku.

Anić (1998.) nema pojma *animacija*, a kod pojma *animator*, tek kao drugo značenje, ponavlja Klaićevu odredbu posla animatora (»crtáč početnih i završnih pokreta u crtanom filmu«), naravno s ponovljenom manom Klaićeve definicije. Opet, kod glagolske natuknice *animirati*, među općim odrednicama uopće nema one koja bi se odnosila na filmsku animaciju,²¹ tek se, kao izveden sintagmatski izraz, javlja spomenut, ali ne i definiran, *animirani film*. Osim spominjanja crtanoga filma pod natuknicom *animator*, nigdje je drugdje nema, pa ni pod natuknicom *film*. Anić–Goldsteinov *Rječnik stranih riječi* (1999/2004) pod natuknicom *animacija* donosi unaprijedenu definiciju: u drugom značenju te riječi, a ono je izrijekom indicirano kao filmsko, animacija se određuje kao »tehnika postizanja pokreta u crtanom filmu« (opet uz ispuštanje iz vida drugih klasičnih, a osobito novih podvrsta animacije: lutka filma, primjerice, odnosno plastelinske i kompjutorske animacije, te uz nespecificiranje po čemu se »postizanje pokreta« u crtanom filmu razlikuje od »postizanja pokreta« u »živo snimanome« filmu). No, u toj se natuknici upućuje na imenicu *animator* i pridjev *animiran*. Kod ove prve, *animator*, ponavlja se navedena nedostatna Klaićeva i Anićeva definicija animatorova posla, a pod natuknicom *animiran* upućuje se na glagol *animirati*, a navedena izvedenica, sintagma, *animirani film*, tumači se sinonimno kao *crtani film*. Opet, pod glagolom *animirati*, u trećem značenju, taj se pojam definira na treći način kao »režirati, nacrtati ili proizvesti crtani film stvarajući iluziju pokreta«, što je svakako najadekvatnija (iako ne i besprijeekorna) definicija animacije, odnosno animiranoga filma, koja se trebala naći već pod natuknicom *animacija*, uz upućivanje na nju kod svih drugih spomenutih natuknica. Izrazita je međunatuknička nedosljednost u odredbama ovoga pojmovnog polja.

²¹ Kao prvo značenje glagola *animirati* navodi se »zabaviti, zabavljati, razveseliti, uveseljavati«, a kao drugo značenje: »potaknuti, poticati, osokoliti, sokoliti«, pa se i ne vidi kako bi se, vezano uz ta značenja, uopće moglo izvesti standardno značenje termina *animirani film*. Naime, prema logici natukničkog odredbenog konteksta, *animirani film* bi morao značiti ili »zabavni film« ili »poticajan film«.

Hrvatski enciklopedijski rječnik (2002.) nema *animaciju* kao posebnu natuknicu, nego je ima kao hiponimijsku natuknicu u sklopu glagola *animirati*. Drugo značenje *animacije* ponavlja definiciju tog istog naziva iz Anić–Goldsteinova *Rječnika stranih riječi* (»tehnika postizanja pokreta u crtanom filmu«), ignorirajući onu prihvatljiviju definiciju glagola *animirati* iz toga rječnika po kojoj je riječ o režijskom postupku izazivanja iluzije pokreta »režiranjem, crtanjem ili proizvodnjom crtalog filma«. Ironično, taj rječnik bilježi pod tom istom natuknicom i *računalnu animaciju* (»postupci u grafičkom prikazu objekata tako da se dobije privid kretanja«) gdje se spominje »privid kretanja«, koji se ne spominje u općoj odredbi filmske animacije. Iako ni kod natuknice *animirati*, ni kod natuknice *film*, taj rječnik ne spominje *lutka film*, ipak pod natuknicom *lutka*, u podznačenju *lutkarski*, spominje i *lutkarski film* (iako je standardiziran naziv *lutka film*), ali bez vezivanja uz animaciju. Tek ako se prate podznačenja *animatora* – imenice koja je uključena u hiponimijsku razradu natuknice *animirati*, tu se kazališno značenje animatora određuje kao »glumac koji pokreće, vodi lutku« – naravno bez uputnice na *lutka film* i na *lutkara*.

Najprikladnije definicijsko rješenje za *animaciju* ima Šonjin rječnik (2001.). Tamo se u drugom značenju te natuknice filmsko značenje određuje kao »posebna vrsta kinematografske djelatnosti kod koje se iluzija pokreta dobiva uzastopnim snimanjem pojedinih sličica vrpce«. Uočena je tu korisnost da se definicija ne vezuje uz crtani film, kao što se to obvezno čini u drugim rječnicima, jer se u ovome obliku može primijeniti na većinu prevladavajućih oblika animiranoga filma (i na crtani film, lutka film, plastelinski film, kolažni film, računalnu animaciju...). Problem je ovoga rječnika što u glagolu *animirati* nema uputnice na filmsko značenje animacije, što bi trebalo biti. A šteta je što se nigdje u rječniku ne spominju podvrste animiranoga filma (ni *crtani film*, ni *lutka film*, ni *kompjutorski/računalni film*...).

Ostali rodovi – primjerice obrazovni film, znanstveni film – nisu uopće zastupljeni, iako su i te kako prisutni u suvremenoj kulturi od početka postojanja filma i imenovani u publicistici. Možda je tomu razlog što se u teorijskoj, a i kritičarskoj tradiciji, najčešće spominju usputno i nenaglašeno, pa vjerojatno stoga izmiču leksiografskoj pažnji.²²

Drugi skup pojmova od javne prisutnosti, a područne važnosti, jest opisno nazivlje, ono kojim se imenuju tzv. filmski postupci (»oblici filmskoga zapisa«), jednako u samoj filmskoj djelatnosti kao i u pisanju o filmu. Budući da je većina rječnika orijentirana na recepcijski proces i ukotvljenost filma u popularnu kulturu, kao i

²² *Obrazovni film*, zajedno sa sinonimskim nizom *odgojni*, *školski*, *prosvjetni*, *nastavni*, postoji pod natuknicom *obrazovni* u *Hrvatskom rječniku sinonima*, dok *poučni film* spominje i Klaić u objašnjenju *dokumentarnoga filma*, spomenuto ranije u ovom radu. Nema definicija.

na tehničke pojmove vezane uz opremu, ovo, za proučavatelje filma bitno područje, razmjerno je loše pokriveno.

Definicija *kadra*, jednog od temeljnih opisnih pojmova, u svim je Anićevim rječnicima gotovo ista i glasi: »1) četverokutno uokviren prostor što ga snima filmska kamera 2) prizor na filmskoj traci što ga snima kamera od stavljanja u pogon do zaustavljanja.« Iako doista pokriva dva tipična značenja pojma *kadar*, problem je definicije drugoga značenja što određuje tek ono što se katkad naziva *snimateljski kadar*, karakteristike koje snimatelj uzima u obzir dok snima prizor, ali se ne obazire na recepcijsko, dojmovno značenje kadra (ono što se katkad naziva *montažerski kadar*). Slična je situacija i kod Šonje, gdje je *kadar* definiran kao: »1) prostor obuhvaćen vidnim poljem objektiva kamere«, što je prihvatljiva varijante Anićeve odredbe, dok varijantno drugo značenje »2) prizor snimljen u kontinuitetu bez prekidanja rada kamere« pati od istoga, prethodno opisanog problema kao i Anićeva definicija. Takvo rješenje u Šonjinu rječniku začuđuje u usporedbi s razinom ostalih definicija u tom rječniku. Naime, ta definicija u Šonjinu rječniku nije preuzeta iz *Filmske enciklopedije* gdje definicija *kadra* glasi: »Izlagački dio filma u kojem se s pretežno kontinuirane točke gledišta prati pretežno kontinuiran prizor« – dakle, ovdje se *kadar* promatra iz pozicije procesa recepcije, ne svodi ga se na tehnikaliju. Kod Šonje su kadrovi još raščlanjeni na kategorije, pa tako imamo *dinamičan*, *statičan*, ali i *dubinski* i *plošni kadar* – također tu je i definicija *kompozicije kadra* (»raspored vizualnih komponenti u kadru«).

Kod Klaića *kadar* je potpuno netočno definiran kao: »zasebna snimka na kinematografskoj vrpici koja sadrži pojedinu scenu ili epizodu«. Osim što je podosta upitno što znači zasebna snimka, jer nisu spomenute nikakve montažne spona, također bi se moglo reći da se ostatak definicije odnosi isključivo na tzv. *kadrove sekvence*.

Slično važan termin *plan* dan je u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* s pomalo upitnom i nepreciznom formulacijom. Ona glasi: »filmski plan je standardizirani izbor kuta kamere za snimanje pojedinog statičnog kadra«. Osim višeznačnoga pojma »kut kamere« (kod kojega se može pomišljati najprije ili na *rakurs*, ili na *stranu* s koje se gleda pojava, a najmanje na ono što bi ovdje trebalo misliti – na *vidni kut*), ne uzima se u obzir odredbeni doživljajni vid – dojam varijantne udaljenosti od onoga što se snima, a upitno je i zašto se *plan* specificira tek za »statični kadar«, kad su i dinamični kadrovi snimani u nekom planu. Pod tom se natuknicom, od podvrsta planova spominju *krupni plan* i *total*, a kao zasebne natuknice pojavljuju se i *amerikan*, ali i *kontraplan*, koji se u ostalim rječnicima gotovo uopće ne pojavljuje. *Kontraplan*

je zbunjujuće, a u drugom, dodatno objašnjavajućem dijelu, posve netočno objašnjen kao »snimka u kojoj se glumac, prije okrenut leđima, snima s lica, a drugi se snima leđima okrenut prema kameri; suprotni snimak istoga kadra«. ²³ U drugim Anićevim rječnicima plan je definiran identično kao i ondje, no u *Rječniku stranih riječi* podijeljen je na *krupni plan* i *opći plan* – dakle, udomaćeni termin *total* je, kao strana riječ, zastarjelo »preveden« na *opći plan*.

Kod Klaića i za ovaj pojam nalazimo pogrešnu, nevažeću definiciju, naime *total* je definiran kao: »izraz za sliku u kojoj je glumac snimljen u visini čitavog tijela«, što bi bila točna definicija srednjega plana. Također, arhaizam *groplan* tradicionalno se rabio kako za krupni plan tako i za detalj, dok je *amerikan* (*američki plan*) u Klaića najpreciznije definiran kao tri četvrtine tijela.

Kod Šonje *plan* je, mnogo bolje nego u ostalim rječnicima, definiran kao »standardizirani izbor orijentacijskih udaljenosti kamere od onih pojava u filmskom prizoru koji su u središtu pozornosti u danom trenutku promatranja« – fraza »orijentacijske udaljenosti kamere« tako uvodi ne samo fizičku udaljenost kamere, nego recepcijsku komponentu – gledateljsku orijentaciju u prostoru s obzirom na udaljenost koja može biti postignuta različitim objektivima. Od podjela tu je pod natuknicom *plan* navedena podjela na *krupni*, *bliski* i *srednji*.

Pri navođenju naziva za pokrete kamere u većini rječnika nailazimo na filmske žargonske termine *far* i *švenk* (jedini rječnik u kojem se ne govori o *faru* već o *vožnji* i nema *švenka* već *panorame* jest Šonjin koji – dakle kako se i može očekivati s obzirom na spominjani znanstveni diskurs njegovih definicija – rabi izraze koje mnogo češće upotrebljavaju filmolozi, za razliku od filmaša, praktičara), u većini rječnika nailazimo na *rakurs*, za koji osim one *kuta snimanja* postoji i definicija »*neki detalj u filmu koji kamera posebno ističe*« (*Hrvatski enciklopedijski rječnik*) i »*izvod, kratak sadržaj, sažetak, a osobito slika u filmu koja osvjetljuje neki kratak moment (npr. ustrašeno lice neke žene u masovnoj sceni sasvim približeno publici)*« (Klaić), a ta su značenja potpuno strana i filmskoj praksi i filmološkoj literaturi.

Sekvenca je kod Klaića definirana kao nekoliko kadrova povezanih u zaokruženu cjelinu, dok definicija *scene* na filmu ne postoji u toj natuknici. U *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* nailazimo na definicije i *scene* i *sekvencije*, gdje je *scena* prilično neprecizno i ovlaš definirana kao »dio radnje književnog i filmskog djela«, dok je *sekvencija* ipak nešto uže filmski definirana kao »niz slika koje čine samostalnu

²³ Dopunski dio definicije *kontraplana* – »suprotni snimak istog kadra«, posve je netočan, jer se pojam rabi za određivanje odnosa tematiziranog kadra prema prethodnome, samo su ta dva kadra snimkama obrnutog smjera u odnosu na *isti prizor* (a ne *isti kadar*). Da bi se naglasilo da i nije u pitanju odnos planova, nego kadrova, danas se pokušava standardizirati termin – *protukadar* umjesto *kontraplan*.

narativnu odnosno logičku cjelinu«. Iste definicije nalazimo i u drugim Anićevim rječnicima.

Kod Šonje je definicija *scene* najprikladnija i glasi: »dio filmskog djela u kojem se promatrački neprekidno prati tok određenog prizora i koji ima funkcionalnu samostalnost« – dakle prvi se put susrećemo s konceptom promatračke neprekidnosti određenoga prizora, a okosnica nije isključivo zaokruženost cjeline u smislu sižea. Naravno, definicija je u potpunosti preuzeta iz *Filmske enciklopedije*.

U odnosu na proces kreativne pretprodukcije u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* korektno su odrađeni svi stupnjevi pripreme: *sinopsis, tritment, scenarij, drebuh*.²⁴

Definicija *scenarija* u Anićevim rječnicima rogovatna je i neprecizna, a glasi: »detaľjan opis radnje filma s tehničkim indikacijama«. Ovdje se, kao što se kod kadra govori o jednoznačno tehničkim odrednicama, isto tako polazi iz krivoga smjera, jer zvuči kao da scenarij nastaje nakon filma i opisuje ono što se vidi u prizoru, a ne određuje ono što će tek biti snimljeno. Kod Šonje je situacija vrlo slična, važno se čini istaknuti kako se za scenarij u kazalištu ispravno navodi da je to »plan« ili »nacrt«, dok je filmski scenarij »potanki opis prizora radnje i dijaloga u filmu« bez naznake da se piše kao predložak za snimanje filma.

Kod Klaića postoji natuknica za knjigu snimanja, odnosno *drebuh*, i ona je izrazito korisna i jedina doista jasna u usporedbi s onima iz ostalih rječnika: među ostalim u njoj piše: »drebuh ima dvije stavke: s lijeve strane opis toka i mjesta radnje, naznaku položaja kamere, sve o kretanju i igri glumaca (video), a s desne strane bilješke o tonovima: šumovi, glazba, dijalozi«. Ipak mora se reći da je u Klaića, s druge strane, definicija *scenarija* pomalo konfuzna: »sadržaj kinematografskih slika s navodom metoda kako ih valja oblikovati«, pri čem je nejasno što podrazumijevaju »metode kako ih valja oblikovati« (vjerojatno misli na nešto poput *didaskalija* u pisanoj kazališnoj drami; iako je tek knjiga snimanja ona u kojoj se specificiraju »metode oblikovanja« pri snimanju).

Proces montaže u *Rječniku hrvatskoga jezika* Vladimira Anića definira se kao »tehnički postupak kojim se za film ili TV emisiju slaže redoslijed slika i prateća zvučna kulisa«, a time se procesu montaže odriče svaka promišljenost i moguća kreativnost, a svodi ju se na isključivo mehanički postupak. Ipak, kad pogledamo defini-

²⁴ *Drebuh* je zastarjeli termin, za koji se danas upotrebljava pojam *knjiga snimanja* koju nalazimo samo kod Bujasa, dok u Anićevu *Rječniku hrvatskoga jezika* i Šonjinu ne postoji nijedna varijanta (kod Šonje se pod natuknicom *redateljski* nalazi spominjanje *redateljske knjige*, odnosno *režijske knjige*, ali za film s posve neprikladnom odredbom – »tekst kazališnog, filmskog ili rtv djela sa svim dramaturškim intervencijama, kraćenjima, primjedbama i ucrtanim kretanjem glumaca«), dok je u Anić – Goldsteino-
vu *Rječniku stranih riječi* pojam *drebuh* pojašnjen kao *knjiga snimanja*, iako se ne definira što je to.

ciju *montaže* iz izdanja toga rječnika iz 1994., primjećuje se određeni pomak, jer je tamo montaža definirana kao »postupak kojim se postavljaju na mjesto i privode uporabi i sastavljaju u cjelinu aparati, strojevi, filmske i druge vrpce itd«. Potrebno je napomenuti kako je ta katastrofalna definicija zadržana u Anić – Goldsteinovu *Rječniku stranih riječi*.

Kod Šonje je *montaža* korektno definirana »kao povezivanje kadrova u veće izlagačke cjeline«, ali je nabranje podvrsta montaže pomalo nedosljedno. Spominje se *asocijativna*, *narativna* i *paralelna*, gdje paralelna nije na istoj razini kao prethodne dvije, koje su nadređeniji pojmovi i odnose se na više razine filmskog izlaganja – i narativna i asocijativna montaža u krajnjoj liniji mogu biti paralelne. No, samo se u ovom rječniku uz pojam *rez* vezuje i komponenta filmske *montažne spona* – *rez* je definiran kao »neprotežna montažna spona koja se tvori izravnim povezivanjem krajnjih sličica dvaju kadrova«. ²⁵ Ipak, spomenut ćemo kako čak i uz ovaj prostor koji se posvećuje montažnoj organizaciji filma, ni ovdje ne postoji definicija *elipse* koja bi se odnosila na film.

Kad su filmske profesije u pitanju, zanimljivo je da se u Anićevu *Rječniku hrvatskoga jezika* uvodi distinkcija između pojmova *redatelj* i *režiser*, pri čem se *redatelj* određuje kao »umjetnički voditelj i organizator postavljanja na scenu kazališne predstave«, a *režiser* je »onaj koji obavlja režiju filma, umjetnički voditelj«. Tako *režija* postaje: »umjetničko i tehničko oblikovanje kazališne, filmske, televizijske i druge predstave pod vodstvom redatelja ili režisera uz suradnju scenografa, kostimografa i koreografa« (uočljivo je da se ova definicija u načelu odnosi i na film i na kazalište, dok se nabrojeni suradnici, prilično nedosljedno, odnose ponajviše na kazalište). U Anić – Goldsteinovu *Rječniku stranih riječi* pojam *redatelja* se i ne spominje, već se *režiser* odnosi i na film i na kazalište. Kod Šonje se, slično, *redatelj* određuje kao »voditelj scenskog oblikovanja kazališnoga, filmskog, radiofonskog ili televizijskog djela; režiser«.

Generički pojam *filma*, nimalo iznenađujuće, i u Anićevim rječnicima i Šonjinu rječniku dobio je prilično zadovoljavajuće definicije, korektno pokrivajući ključna značenja tog pojma. Šonje tako ponovno preuzima i sažima odredbe iz *Filmske enciklopedije*: »a) vrpca na kojoj se snima filmsko djelo i s koje se ono reproducira, b) filmsko umjetničko djelo«. Anić pokriva još širi značenjski opseg: »a) celuloidna vrpca za snimanje, b) dokumentarno ili igrano (glumljeno) djelo snimljeno na film, c) metonimijski, djelatnost na tom polju, umjetnost nastala stvaralačkim korištenjem filmske tehnike (»sedma umjetnost«). Samo Klaić i ovdje zadržava pomalo zastar-

²⁵ Pod pojmom *montaža* imamo i natuknicu *montažna granica* – »granica između dvaju doirnih kadrova«.

jeli ton: »film a) traka za kinematografske predstave b) predstava ili komad koji se prikazuje u kinematografu«.

Sve u svemu, odredbe su prilično neujednačene, te očito leksikografi – kad i imaju u rukama razmjerno prikladnu definiciju – često ne znaju procijeniti je li ona najbolja, pa u spektru srodnih natuknica miješaju odredbe različite prikladnosti.

3. Kulturološki vidovi postojeće rječničke obrade filmskoga nazivlja

3.1. Posebni kulturološki uvjeti javljanja filmskoga nazivlja

Film je u povijesnim mjerilima razmjerno nov komunikacijski sustav, u punini razvijen tek u dvadesetom stoljeću. Posebno nazivlje kojim će se imenovati sporazumijevateljski važni vidovi toga sustava uvodilo se postupno. Odmah se poseglo za posebnim imenovanjima temeljnoga fenomena i njegovih naglašenijih karakteristika iz užestrukovne potrebe da se proizvodno snalazi u tom tehnološki, ubrzo i proizvodno složenom fenomenu, a potom, čim je film izašao u javnost, poseglo se za stvaranjem posebnoga nazivlja iz publicističke potrebe da se s većom preciznošću govori o specifičnosti te nove pojave, a i iz tržišne potrebe da se publiku nekako uputi na važne distinktivne atrakcijske strane filma. Razvojem industrijske proizvodnje jačala je i potreba da se društveno-ekonomsko raslojavanje i strukovno specijaliziranje nekako imenovalački (i normativno) prati i utvrđuje. Ne treba zanemariti ni potrebu same publike da se u međusobnim razgovorima o filmu nekako prigodno sporazumijeva. Sve je to dalo različite poticaje i izvore stvaranju kinematografskoga nazivlja. Sažmemo li: jak izvor filmskoga žargona bile su, dakle, same strukovne kinematografske sredine (filmska proizvodna poduzeća i filmske ekipe), različiti promotori (filmska poduzeća, distributeri i kinematografi...), publicistička javnost (novinari, kritičari, teoretičari...), a naposljetku i spontani žargon same filmske publike.

Uz ovo, filmsko se nazivlje množilo i mijenjalo onim ubrzanim tempom kojim se razrađivalo samo kinematografsko područje. Mnogi od pojavljenih naziva bili su nestalni (javljali su se i gubili termini), dolazili su u mnogobrojnim sinonimnim varijantama u različitim filmskim središtima, pod različitim jezičnim i kulturnim utjecajima, različiti su novinari, kritičari i teoretičari imali potrebu (a i slobodu) stvarati svoje osobno nazivlje, često tek za danu prigodu. Takva terminološka situacija može ostaviti dojam da je većina nazivlja s tog područja tek stvar prigodna i lokalna, stvar vrlo uskoga profesionalnog ili publicističkog žargona, a ne standardizirane profesionalne i javne uporabe.

Sa stajališta leksikografa, koji se prihvaća izrade jednosveščana rječnika hrvatskoga jezika – nužno vrlo reducirana opsega bez obzira na broj stranica – opravdano

je dvojiti u kojoj uopće mjeri treba uzeti u obzir bogato, ali vrlo strukovno specijalizirano nazivlje pojedinih *funkcionalnih stilova*, *registara*, tj. govora određenih, razmjerno zatvorenih, profesija, područja poput, recimo, medicine, prava, ekonomije, prirodnih znanosti... a posebno onih nedavno nastalih – filma i televizije, na primjer.

Tako se može, vrlo radikalno, pitati za filmsko nazivlje: Zašto bi se uopće u općim rječnicima hrvatskoga jezika moralo ozbiljnije i savjesnije obazirati na to nazivlje?

3.2. *Žargonske i frazemske indikacije kulturne »ugniježđenosti« filma*

Odgovor na prethodno skeptično pitanje neizravno indiciraju sami rječnici.

Zapravo, sama, gotovo obvezatna, prisutnost filmskoga nazivlja u najširem njegovu spektru u *svim* promatranim rječnicima upućuje na činjenicu da je film doista postao kulturno vrlo ugniježdjena pojava, ona koja je epidemijski »zarazila« ne samo službeni javni govor – onaj prisutan u javnim medijima ili u javnim usmenim prigodama – nego i sam ulični i kućni govor stanovništva. Rječnici suvremenoga jezika – a koji su istodobno neminovno i rječnici danoga prevladavajućeg civilizacijskog stanja – ma koliko bili konzervativni (kako je to, recimo, Anićev rječnik), nisu mogli a da ne reagiraju na takvo očigledno stanje.

Međutim, mjeru dubine infiltracije filmskoga nazivlja u svakodnevni govor (ulični i kućni, ali i po refleksu i medijski) najbolje pokazuju figurativni prijenosi iz filma u (nefilmski) razgovorni život, tj. figurativne-žargonske i idiomatske (frazemske) izvedenice zabilježene (doduše vrlo selektivno) u rječnicima.²⁶ Izvorom frazemski konstitutivnoga figurativnog prijenosa, naime, postaju ona područja koja su pod stalnim povećalom javnosti, većini dobro poznata (po stereotipskim predodžbama) i većini po mnogočemu atraktivna.

Primjerice, sam pojam *filma* – kao očigledno najatraktivniji, asocijativno najbogatiji fenomen – najplodnijim je izvorom metaforičkih frazema. Evo primjera zabilježenih u promatranim rječnicima (uz uzimanje u obzir i *Hrvatskoga frazeološkog rječnika*, Menac i dr., 2003.):

- **furati film** – halucinirati pod utjecajem droge (Sabljak)
- **furati svoj film** – misliti svoju stvar (Sabljak)

²⁶ Iako bi čovjek očekivao da će *Hrvatski frazeološki rječnik* (Menac, Fink-Arsovski, Venturin, 2003.) biti najizdašniji u donošenju frazema i iz filmskoga područja, on je među najsiromašnijima. Iako ni Sabljakov *Rječnik hrvatskog žargona* (2001.) nema previše frazema, ima dosta žargonizama vezanih za film, a, iznenađujuće, najbogatiji je u navođenju filmski temeljenih frazema Bujasov *Veliki hrvatsko-engleski rječnik* (1999.), pa onda i *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2002.) i s njim vezan *Hrvatski jezični portal* (2009.).

- **imati film** – halucinirati za vrijeme drogiranja (Sabljak)
- **ko na filmu** – nestvarno, kao u mašti (Sabljak)
- **on je u svom filmu / biti u svom filmu** – živi na svoj način, razmišlja na svoj način (Sabljak); biti okrenut samome sebi (HJP, Šonje)
- **odvrtjeti film** – rekonstruirati događaje kako su slijedili jedan za drugim da se dobije cjelovita slika (HJP, Šonje)
- **pucaju mi filmovi** – imam halucinacije (pod utjecajem droge) (Sabljak)
- **puknuo (pukao) (mu) je film** – prekipjelo mu, dozlogrdilo mu (Bujas, HJP, Menac i dr., Sabljak, Šonje)
- **taj film nećete (nećeš) gledati** – to se neće dogoditi (Bujas, Menac i dr., Sabljak)
- **taj film smo već gledali** – to smo već vidjeli (Sabljak)
- **(to je) iz drugog filma (vica)** – (to je) nešto sasvim drugo, (to) nema s ovim veze, te stvari nisu međusobno povezane (Menac i dr.)
- **u mom je filmu** – pod mojom je kontrolom (Sabljak)
- **vratiti film** – prisjetiti se događaja redoslijedom kojim su se dogodili (HJP, Sabljak, Šonje)

Iako rječnici ne bilježe frazeme vezane uz televiziju, Sabljakov rječnik (2001.) bilježi priličan broj žargonskih skraćenih izraza i eufemističkih varijanata za *televiziju/televizor*:

- *telka, telkać, teliška, telkica, telkić*

I neki drugi pojmovni vidovi filma i televizije pokazali su se izvorištima intrigantnih figurativno-frazemskih izvoda. Primjerice, iz pojma *kadar* izvedeni su figurativni frazemi *baciti kadar* (pogledati) i *uvaliti se u kadar* (istaknuti se) (Sabljak); iz pojma *kamera* izveden je (doduše unutarstrukovni) frazem *kamera ga voli* (fotogeničan je, zna se ponašati pred kamerom, zahvalan je za snimanje i nastupe na TV – HJP). Sabljak bilježi mnogobrojne figurativne primjene strukovnih filmskih naziva. Primjerice, iz naziva za format slike *sinemaskop* izvedena je metafora za široku žensku stražnjicu, iz neutralne sintagme *film u koloru* izvedeno je metaforičko *sanjati u koloru* (sanjati obljubu); iz pojmova *montaže*, *montiranja*, *montirati* izvedeni su pojmovi podmetanja, spletkarenja.²⁷ Iz područja vrstovnih pojmova ima dosta metaforičkih izvoda: iz *trilera* izveden je metaforički naziv za drugi filmski žanr – *pornofilm* (Sabljak), iz termina *žurnal* metafora za »oralnu predigru«, iz *horora* metafora za loš događaj, loše raspoloženje.

²⁷ Iako je moguće da je ovaj figurativni prijenos učinjen iz građevinarskoga područja, a ne filmskoga. Doduše, figurativni izvodi mogu se prebacivati od jednog izvora na drugo, pa ništa ne stoji na putu da se *montiranje* jednom vezuje s filmskim izvorom, drugi put s građevinskim.

Posebno su indikativni za široku popularnost filma figurativni šatrovački izrazi izvedeni iz filmskih i televizijskih likova, filmskih naslova i filmskoinstitucijskih naziva. Sabljak, tako, bilježi šatrovački izraz *dudek* za »*budalu, naivca; homoseksualca; glupavca; papučara, ženina roba; Zagorca*«, izveden prema liku Dudeka iz televizijske serije Kerstnera i Golika *Gruntovčani* (usp. Turković, 1999.); *tarzanica* za »*vrstu muške frizure poslije II. svjetskog rata po ugledanju na filmove o Tarzanu*«; *kaubojke* za vrstu kožnih čizama sa zašiljenim vrhom i kosim potpeticama prema ikonografskoj obući kaubojke iz vesterna, (kaubojških filmova), *Praskaton* za obljudljivača, prema liku Nicka Praskatona iz crtanoga filma. Iz imena nekih filmova izvedeni su figurativni izrazi poput *ciguli miguli* za »Ciganin, džoint, cigareta marihuane«, vjerojatno izveden iz svojedobno zabranjenoga i javno publicistički žigosanoga filma *Ciguli miguli* (scenarista Jože Horvata i redatelja Branka Marjanovića); *hopa-cupa* za konvencionalni seksualni odnos, prema prijevodu naslova danske meko-pornografske komedije *Hopa-cupa u krevetu* (*Hopla på sengekanten*); *plavi 9* za milicionera/policajca, vjerojatno prema Golikovu filmu o nogometnom centarforu *Plavi 9*. Naziv općepoznate nagrade Američke filmske akademije *Oscar* ironijski se prijenosno rabi za negativnu, slabu ocjenu u školi, jedinicu, a iz naziva za američku filmsku kompaniju izveden je izraz *twenti senčeri foks* za razrokog čovjeka.

Diseminacijska snaga filma u dvadesetom stoljeću očito je bila onoliko velika koliko je danas diseminacija naziva s računalnoga područja, pa je i rječnička obrada filmsko-televizijskog područja – koliko god bila u mnogočem krnja – njezinim zanimljivim pokazateljem.

4. Zaključak

4.1. Opći zaključni pogled

Promotri li se »iz ptičje perspektive« prisutnost filmskoga nazivlja u recentnim rječnicima, nema razloga biti pragmatički nezadovoljan.

Svi rječnici s uvažavanjem reagiraju na kulturalnu prisutnost filma i filmskoga nazivlja, obuhvaćajući priličan broj specijalističkih riječi i značenja, te nazivlje gotovo s cijeloga područnog spektra filma, odnosno kinematografije.

To što su ti rječnici činili bio je svojevrstan pionirski posao u odnosu na filmsko područje, pa se mnoge nedostatnosti tih obrada mogu otpisati na račun te činjenice. Opći leksikografi, naime, trebali su često izvorno prikupiti termine »s filmskoga terena«, bez nekog razrađenog oslonca u prethodnom strukovnom leksikografskome radu. Te su se obrade temeljile na kombinaciji ograničena empirijskoga rada (pretrage riječi u priručnim knjigama i dostupnim publikacijama, te u prethodnim rječnicima),

ali vjerojatno ponajviše na generaliziranom govornom iskustvu sastavljača i njegovim »intuicijama« o važnosti i mjeri prisutnosti pojedinih riječi, često temeljenoj na prisutnosti ovih ili onih filmskih riječi u neposrednoj društvenoj okolini sastavljača.

No, promatrajući ovaj rad »iz žablje perspektive«, tj. s empirijskoga stajališta filmskih ljudi koji rabe filmske nazive dnevno, cijeli ovaj rad upozorava i na simptomatske slabosti. Naime, na terminološki nesređenom području kakvo je filmsko, premreženom žargonski obilježenim nazivljem, punom usvojenih i neusvojenih tuđica (usp. Midžić, 2005.), te bez posebnih stručnih rječničkih izdanja, razumljivo je dolazilo do dosta nasumičnih preuzimanja termina, bez osjećaja obveze da ih se kritički pretrese. Ova, podosta liberalna situacija, osobito se očituje u razmjerno mnogobrojnoj pojavi tek jednokratno javljenih termina, u tek jednom rječniku, potom u međurječnički vrlo neusuglašenom probiru pojmova koje će se obraditi autonomno, te u uglavnom nasumičnom probiru varijante koja će se izdvojiti u autonomnu natuknicu (a time je donekle standardizirati). Ponajgore se ova neobvezatna situacija očituje u definiranju pojmova. Čak i oni rječnici čiji sastavljači upozoravaju na to da se temelje na drugim rječnicima i da su time uvjetovani (takav je *Hrvatski rječnik sinonima*), ne samo što preuzimaju onu mjeru arbitrarnosti probira koju imaju i njihovi izvori, nego još donose vlastitu arbitrarnost u probir riječi koje će preuzeti iz svojih izvora.

4.2. *Zadatak standardizacije*

Kako je to i indicirano, a treba i posebno istaknuti, leksikografi što su priredili nabrojene rječnike mogu – u obranu svojih arbitrarnosti, odnosno visoke mjere nesigurnosti i neprikladnosti kojom su birani i, osobito, obrađivani mnogi filmski nazivi – istaknuti važan uzrok: naime, sama filmska struka nije dosad izradila vlastiti obuhvatni pojmovnik, odnosno terminološki rječnik koji bi, barem donekle, uveo neki standardizacijski red, izvukao jedne nazive kao standardne, druge kao žargonske (ili kakva posebnog statusa), i dao definicijski pouzdan predložak za opće rječnike. Više je nego samorazumljivo da leksikografi općega profila, oni koji sastavljaju opće rječnike nacionalnoga jezika, ne mogu obavljati posao specijalističkih struka, niti biti na tom području nadležni arbitri standardizacije i značenjskih specifikacija termina. Ta muka leksikografa suočenih s odsutnošću standardizacije posebnih područja nije samo njihova – i same filmske ljude, osobito one koji su uvučeni u pedagoški rad, također muči odsutnost sustavnije standardizacije.

Dakle, alibi za leksikografske nesigurnosti i propuste u dosadašnjem rječničkomu radu dosta je jak. Ali nije i besprijekoran.

Naime, prije pojave gotovo svih ovdje obrađenih rječnika (s izuzetkom ranoga Klaićeva *Rječnika stranih riječi*, 1978.) već je, ipak, bio učinjen priličan standardizacijski i pojmovno-određivački posao na filmskom terminološkom području.

Naime prije toga rječničko-leksikografski plodnijeg razdoblja u devedesetim godinama prošloga stoljeća i u ovom početnom desetljeću novoga tisućljeća, na filmskom su se području već prilično uhodali strukovno-obrazovni programi koji su podrazumijevali i pokušaje didaktičke standardizacije filmskoga nazivlja i njegova (rječnički uporabiva) definiranja.

Naime, od šezdesetih godina prošloga stoljeća na zagrebačkom Filozofskom fakultetu (u sklopu studija komparativne književnosti i jugoslavenskih književnosti) uvedeni su i kolegiji vezani uz film (višedesetljetni nositelji tih kolegija bili su Stjepko Težak i Ante Peterlić). Tijekom sedamdesetih i osamdesetih film je kao nastavna jedinica uveden i u osnovne i srednje škole, a nastavnici su dobivali dodatno filmsko obrazovanje u sklopu *ljetnih filmskih škola* (godišnjih seminara u organizaciji Filmoteke 16). U sedamdesetima se ustalio i proširio studij filma na ondašnjoj Akademiji za kazalište, film i televiziju (današnja Akademija dramske umjetnosti). Ta prilično široka obrazovna situacija stvorila je »pritisak« na proizvodnju priručnika i udžbenika koji bi obradili temeljno pojmovlje filmskoga područja, ali i standardizirali nazive. Obrazovno orijentirana Filmoteka 16, uza svoje – nastavnicima orijentirane – biltenne, pokrenula je i izdavanje udžbenički usmjerene filmološke biblioteke. U njoj su objavljene udžbenički koncipirane knjige s općeteorijskoga područja (Peterlić 1977.), s područja montaže (Belan 1979.), filmskoga snimanja (Tanhofer 1981.), animacije (Munitić 1982. i Dovniković 1983.). Zapravo, time su bile udžbenički pokrivena glavna područja filma, s priličnim standardizacijsko-terminološkim ustaljenjima.

Nekako istodobno s tim udžbeničkim radom, planirana je i rađena pod glavnim uredništvom Ante Peterlića *Filmska enciklopedija* (prvi svezak objavljen 1986., drugi 1990.), ta visoko mjerodavna sistematizacija filmskoga znanja, a koja je ujedno sadržavala i standardizacijska rješenja i odredbe pojmova.

Udžbenički i priručnički rad nije prestajao, nego se potom nastavljao, npr. s udžbenikom filmskoga kontinuiteta (Forenbacher 1987.), s udžbenikom iz metodike nastave filma (Težak 1990.), iz filmske montaže (Rodica Virag 1998.), iz medijske kulture (Mikić 2001.), iz područja obrazovnoga filma (i širega povijesno-nazivnog konteksta filma – Majcen 2001.) – sve djela nastala prije mnogih, ili bar nekih od novijih, promatranih rječnika, a sve te knjige pridonosile su standardizacijskom izlučivanju termina te relevantnoj definicijskoj ponudi za svaki istodobni leksikografski rad.²⁸

²⁸ Recimo, mnoge nedoumice koje varijantne (sinonimne) nazive za istu pojavu uzeti kao standardne bile su riješene u nabrojenoj literaturi i općeleksikografsko neobaziranje na njih doista nije objašnjivo. U posljednjih dvadesetak godina učinjeni su standardnim nazivi *američki plan* (pred: *amerikan*),

Danas bi recimo *Filmski leksikon* (Kragić, Gilić, ur., 2003) mogao biti korektivnim izvorom za tekući rad na bazi podataka *Hrvatskoga jezičnog portala*.

Nažalost, u svim promatranim rječnicima, s već spomenutim izuzetkom Šonjina *Rječnika hrvatskoga jezika*, ne opaža se ikakav trag obaziranja na ovaj udžbeničko-priručnički posao obavljen u hrvatskoj znanosti i leksikografiji. Autori rječnika cijelo vrijeme rade po svojem slobodnom nahođenju, očigledno bez ikakvih pretraga nabrojenih i neprekidno dodavanih strukovnih radova, bez oslonca na njih.

Pa ni Šonjin izuzetak nije posve izuzetkom. Kako su pokazale analize definicijskih (pa i uključivalačkih) problema toga rječnika, njemu opet nedostaje angažiranje provjerenoga filmskog stručnjaka koji bi redaktorski, ili bar savjetnički, pregledao definicije i uvršten korpus filmskih naziva te sugerirao popravke, dopune (pa i izostavljanja).

Upravo ovo posljednje, neangažiranje stručnjaka, najviše začuđuje. Ako već autori i suradnici općih rječnika i nisu imali vremena za pretrage po relevantnoj strukovnoj literaturi za filmskim nazivljem i njihovim definicijama, ili se pak nisu osjećali nadležni to učiniti,²⁹ sigurno je da mogu učiniti ono što je ekonomično, strukovno logično i operativno efikasno: da vrbuju nekog od dokazanih stručnjaka s filmskoga područja (kao i s kojega drugog) bilo kao suradnika, bilo kao savjetnika. Recimo, moglo se opravdano očekivati da će Anić konzultirati svojega fakultetskog kolegu Antu Peterlića oko filmskoga nazivlja, a Peterlić je u vrijeme izrade Anićeva rječnika bio javno i te kako poznat filmolog, i hvaljen po leksikografskome radu na *Filmskoj enciklopediji*. Da je Anić to učinio, sigurno bi poboljšao loše stanje s uključivanjem, a još više s definiranjem filmskih pojmova. Iako su *Hrvatski enciklopedijski rječnik* te, vezano, *Hrvatski jezični portal*, uvelike popravili Anićevu početnu nemarnost prema filmskom nazivlju, opet je i tu više nego očigledna odsutnost strukovno nadležne redakture.

Zaključimo, pragmatičke okolnosti, nedvojbeno, baš i nisu posve išle na ruku prihvatljivoj obradi filmskoga nazivlja u općim rječnicima hrvatskoga jezika, a najnepovoljnija stalna okolnost bila je u nedostatku posebnoga i standardizacijski vođenoga rječnika filmskoga nazivlja. Ali taj hendikep, s obzirom na postojeće i postojano

film strave (pred: horor), *filmaš* (pred: filmadžija, filmist, sineast), *filmska najava* (pred: foršpan), *filmska vrpca* (pred: filmska traka), *filmski snimatelj* (pred: kamerman), *igrani film* (pred: umjetnički film), *kino* (pred: kinematograf i bioskop), *krupni plan* (pred: gro-plan), *obrazovni film* (pred: edukacijski film, poučni film, prosvjetni film, prosvjetno-obrazovni film), *panorama* (pred: švenk), *ptičja/žablja vizura* (pred: ptičja/žablja perspektiva/rakurs), *retrospektiva* (pred: flešbek), *sekvenc* (pred: sekvencija), *sinkronizacija* (pred: dubliranje), *total* (pred: opći plan), *tražilo* (pred: zuher), *vestern* (pred: kaubojski film), *vožnja* (pred: far), *zaslon* (pred: sektor), *protusvjetlo* (pred: kontraliht), *znanstvena fantastika* (pred: science fiction) itd.

²⁹ Razumljivo je da nije moguće od leksikografa »opće prakse« očekivati da se upućuje u svaku pojedinačnu struku ili specijalističko područje iz kojega dotječu riječi u uporabni javni jezik, pa se to i ne očekuje od njih (iako to ne znači da to ne bi smjeli raditi).

publicirane strukovne obrade područja i na postojanje provjerenih filmskih stručnjaka, i nije morao biti onesposobljavajući.

Ono što je, čini se, glavnim problemom dosadašnje opće leksikografije u odnosu na filmsko područje nazivlje zapravo je izrazita leksikografska *samoživost*, osjećaj autora rječnika da su jedini kompetentni za posao koji rade i očita nevjerica da im bilo tko iz (nelingvističke) društvene okoline može ičim relevantnim pomoći u tome.

OBRAĐENI RJEČNICI

- Anić**, Vladimir (treće, prošireno izdanje): *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber, Zagreb 1998.
- Anić**, Vladimir, **Goldstein**, Ivo: *Rječnik stranih riječi*. Novi Liber, Zagreb 2004.
- Bujas**, Željko: *Veliki hrvatsko-engleski rječnik / Croatian-English Dictionary*. Nakladni zavod Globus, Zagreb 1999.
- Hrvatski jezični portal* (HJP). Novi Liber, Srce, Zagreb 2008. <http://hjp.srce.hr/index.php?show=baza> (lipanj 2009.)
- Klaić**, Bratoljub: *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*. Nakladni zavod MH, Zagreb 1978.
- Matasović**, Ranko, (ur.): *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Novi Liber, Zagreb 2002.
- Sabljak**, Tomislav: *Rječnik hrvatskog žargona*. VBZ, Zagreb 2001.
- Šarić**, Ljiljana, **Wittschen**, Wiebke: *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2008.
- Šonje**, Jure (ur.): *Rječnik hrvatskoga jezika*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb 2000.

POPIS LITERATURE

- Babac**, Marko (ur.): *Leksikon filmskih i televizijskih pojmova I, II*. Naučna knjiga, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd 1993. – 1997.
- Belan**, Branko: *Sintaksa i poetika filma. Teorija montaže*. Filmoteka 16, Zagreb 1979.
- Benešić**, Julije: *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika: od preporoda do I. G. Kovačića*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za suvremenu književnost, Globus, Zagreb 1985.
- Dovniković**, Borivoj: *Škola crtanog filma*. Filmoteka 16, Zagreb 1983.; drugo, izmijenjeno izdanje, Prosvjeta, Zagreb 1996.
- Forenbacher**, Ivanka: rječnički dodatak uz *Sekretar režije i film*. Akademija dramske umjetnosti Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 1987.
- Jonke**, Ljudevit i dr.: *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika*. Matica hrvatska i Matica srpska, Zagreb i Novi Sad 1967.
- Kavčić**, Bojan, **Vrdlovec**, Zdenko: *Filmski leksikon*. Modrijan, Ljubljana 1999.
- Kragić**, Bruno, **Gilić**, Nikica (ur.): *Filmski leksikon*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2003.
- Majcen**, Vjekoslav: *Obrazovni film. Pregled povijesti hrvatskog obrazovnog filma*. Hrvatski državni arhiv – Hrvatska kinoteka, Zagreb 2001.
- Menac**, Antica, **Fink-Arsovski**, Željka, **Venturin**, Radomir: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Naklada Ljevak, Zagreb 2003.
- Midžić**, Enes: *Govor oko kamere*. Hrvatski filmski savez, Zagreb 2005.

- Midžić**, Enes: *Leksikon pokretnih slika* (rukopis). Zagreb 2008.
- Mikić**, Krešimir: »Mali filmski pojmovnik«, dodatak autorovoj knjizi *Film u nastavi medijske kulture*. Educa, Zagreb 2001.
- Munić**, Ranko: *Uvod u estetiku kinematografske animacije*. Filмотeka 16, Univerzitet umetnosti, Zagreb i Beograd, 1982.
- Novak**, Božidar (ur.): *Leksikon radija i televizije*. Masmedia, Zagreb 2006.
- Peterlić**, Ante: *Osnove teorije filma*. Filмотeka 16, Zagreb 1977.
- Peterlić**, Ante (ur.): *Filmska enciklopedija* I, II. Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1986–1990.
- Puhovski**, Nenad: *Digitalni abecedarij. Digitalni abecedarij audiovizualnih medija*. Hrvatski filmski savez, Zagreb 2008.
- Rodica Virag**, Maja: *Uvod u filmsku montažu*. ADU, Zagreb 1998.
- Sabljak**, Tomislav: *Rječnik šatrovačkog govora*. Globus, Zagreb 1981.
- Tanhofer**, Nikola: *Filmska fotografija*. Filмотeka 16, Zagreb 1981.
- Težak**, Stjepko: *Metodika nastave filma na općeobrazovnoj razini*. Školska knjiga, Zagreb 1990.
- Turković**, Hrvoje: Zvuk na filmu. Sistematizacija pojmova. *Hrvatski filmski ljetopis* 2(1996) 5, str. 80–86.
- Turković**, Hrvoje: Koliko smo dudeki? U: Hrvoje Turković: *Suvremeni film. Djela i stvaratelji, trendovi i tradicije*. Znanje, Zagreb 1999.
- Turković**, Hrvoje, **Žigo**, Bože: Veliki značaj malog enciklopedijskog rječnika (razgovor s Krunom Krstićem i Dankom Grličem). *Studentski list* 26(1971) 8–9, str. 12–13.

FILM TERMINOLOGY IN THE MORE RECENT SINGLE-VOLUME GENERAL CROATIAN DICTIONARIES

Hana Jušić

The Miroslav Krleža Lexicographic Institute, Zagreb

Hrvoje Turković

University of Zagreb, Academy of Dramatic Art, Zagreb

SUMMARY The research of entry words related to film terminology in the Croatian dictionaries, as well as in the dictionaries of foreign words, was aimed at establishing the degree of presence of professional film terms, systematic quality of their selection, frequency of certain entry words in various dictionaries, and also the competence and relevance of the definitions themselves, and, finally, the cultural estimate of the foregoing. Even though film is a rather new phenomenon, it has been found that the reviewed dictionaries contain film terminology; if all the dictionaries are considered collectively, the overall number is quite significant. This may be considered to be an indication of an important presence of film in the day-to-day speech, which is in turn binding on the lexicographers. However, what was noticed in all the reviewed dictionaries is the lack of systematic incorporation of the entry words – a rather large number of one-off occurrences of the words, in only one dictionary, inclusion of marginal or not familiar terms while omitting some basic professional terms, a sort of haphazard selection of one or several synonyms in active use, and a type of neglecting of the papers dealing with the terminology issued in the professional film publications. This reflects very unfavourably on the definitions of the terms, which are often uninformative and unclear, for both the layman and the expert, and which are also unsystematic with regard to the terminology. Having regard to the level of presence of film in daily life, the number of phrasemes based on figurative takeover of the film terminology and film names is highly indicative.

Keywords: film terminology, film, the Croatian language

PRILOG / APPENDIX

Pokrivenost filmskih (i televizijskih) naziva/pojmova u pregledanim rječnicima³⁰

POKRIVENOST RJEČNICIMA	JAVLJENI NAZIVI/POJMOVI	UKUPAN BROJ POJMOVA
Pojava u 9 rječnika:	dokumentarni film/dokumentarac; film; televizija/telka/telkica/telkić/teliš/teliška/telkać	4
Pojava u 8 rječnika:	ekran; kadar; kinoteka; kriminalistički film/krimić/kriminalac; montaža	5
Pojava u 7 rječnika:	animacija; animator; blenda; cinemascop/sinemaskop/kinemaskop; kamera; kameraman/snimatelj; objektiv; redatelj/režiser; scenarij; snimati; teleobjektiv; triler; ton-film/zvučni film	13
Pojava u 6 rječnika:	akcijski film/akcić; animirani film; dubler; kadrirati/kadriranje; scenarist; scenografija	6
Pojava u 5 rječnika:	animacija; bioskop; cinerama/sinerama; filmadžija/filmaš/filmist; filmičan; filmofil; filmologija; filmoteka; filmski; filmski glumac/glumac; happy end/hepiend; horor/film strave; kaskader/kaskaderos; kinematografija; kinooperater; kino/kinematograf; koprodukcija; kratki/kratkometražni film; krupni plan/gro plan; movie star/filmska zvijezda; nijemi film; pornić/pornofilm/pornjak; scena; producent; režija; science-fiction/znanstvena fantastika; sekvenca/sekvencija; sinkronizacija/dubliranje; sinkronizirati; sinopsis; skript; statist; švenk/panorama; švenkanje; snimatelj zvuka/ton majstor/tonac; snimka/snimak; špica; western/kaubojški film/kaubojac; video; video kazeta/videokaseta; žanr	41

³⁰ Kako u mnogim slučajevima postoje varijantni nazivi za istu filmsku (televizijsku) pojavu, u brojenju pojavnica uzeli smo u račun, uglavnom, pojam, a varijantne nazive za isti pojam povezali smo kosom crtom. Brojevi pojava odnose se, dakle, najviše na pojmove, ne na nazivne oblike. Najviše zato što navedeni brojevi pojava filmskih (i televizijskih) naziva u rječnicima tek su *razmjerno* pouzdani – brojne iz višestrukih razloga povlači mjestimične nesigurnosti. Uz moguće previde koje povlači »očno«, a ne strojno pretraživanje, problem je povremeno sinonimno nabranje različitih naziva u jednoj natuknici a koje se i lako previdi pri »kliznim« pregledima; problem su i brojne nazivne, ali i pravopisne varijante u kojima se javljaju nazivi za neku filmsku pojavu koji lako zbune i mogu biti nejednako izlučene... No, predloženi brojevi dostatno su vjerni da daju pouzdanost *općim* zaključcima, iako za moguće detaljnije analize pojave pojedinačnih naziva treba ponovno provjeravati rječnike.

POKRIVENOST RJEČNICIMA	JAVLJENI NAZIVI/POJMOVI	UKUPAN BROJ POJMOVA
Pojava u 4 rječnika:	animirati; autorski film; cineast/sineast; cjelovečernji film; sineast; drebuh; dubirati/dubliranje; ekipa; ekranizacija; far; festival; Hollywood; igrani film; klapa; kostimografija; kult-film/kultni film; mizanscena; montažer; montirati; naturščik; negativ; omnibus; plan; premijera; projekcija; projektor; publika/filmska publika/gledateljstvo; rakurs; studio; traka/filmska vrpca; uloga; umjetnički film; zuher; žurnal	36
Pojava u 3 rječnika:	ameriken/američki plan; crno-bijeli film; crtani film; diafilm; distributer; dokumentarist; dugometražni film; epizodni; filmofob; filmografija; filmovati; filmska zvijezda; flashback; fokus/žarište; foršpan; gluma/igra; glumiti/glumljenje; hit; kinematograf; kinodvorana; kinomreža; kontraplan; mjuzikl; monitor; moviola; nasinkronizacija/nahsinkronizacija/naknadno snimanje tona; neorealizam; Oskar; ozvučen; ozvučiti; perfo/perforacija; producirati; ptičja perspektiva; ptičji rakurs; režirati; žablja perspektiva; žablji rakurs; sapunica; soap; serija; slow motion; tapkariti; teledrama; telekino; televizor; videorekorder; videovrpca; videozapis; zoom objektiv	49
Pojava u 2 rječnika:	audiovizualan; autokino/drive-in; blimp; blockbuster; blow-up; celuloid; didaskalije; diorama; direktor fotografije; dolby; drama; dramaturg; dubl; DVD; epizoda; farmajstor; filmičnost; filmogeničan; filmski radnik; flešbek; garderobijer; gledanost; glumački; hard core; insert; kamkorder; kazeta; kinerama; kinetoskop; kinofikacija; kinoprojektor; komedija; komentar; kopija; kostim; kran; kritičar; mikroman; mikser; mikspult; montažni stol; nasinkronizirati; nekomercijalni film; niskobudžetni film; opći plan; panorama; pinap; režijski; režiserski; scenaristički; scenograf; serijal; skripterica/skript-gerl; slepstik/slap stick; sličica; slikopis; star sistem; stop motion; superstar/super zvijezda; švenker; tonkino; videomikser; videoteka; viewfinder; zaslon; zoom mikrofon; zum/zoom; zumirati	69

POKRIVENOST RJEČNICIMA	JAVLJENI NAZIVI/POJMOVI	UKUPAN BROJ POJMOVA
Pojava u 1 rječniku:	aerofotografija; akter; animatorski; antiheroj; art direktor; asistent (redatelj); audicija (filmska); audiomikser; back-projekcija; band; best runner; blendati; blender; blic; bliski plan; casting; ciklorama; cineast; clip; crnjak; debitantski; dekster/detektiv; detektivski film; digitalna kamera; dijegeza; direktor filma; diva; diznjevski; dokumantaristički; dokumentaran; dokumentarno; dokumentarnost; double feature; dramatizirati; drive in; dubinska oštrina; dublaža; dublerica; dudek; dvojniki; efekt; posebni; ekraniziran; ekranizirati; ekspozicija/ dvostruka ekspozicija; eksterijer; elipsa; epizodist; erotski film; film/filmčuga; filmist; filmolog; filmomanija; filmska akademija; filmska audicija; filmska drama; filmska industrija; filmska kamera; filmska predstava; filmska tehnika; filmska umjetnost; filmska verzija; filmski amateri; filmski grad; filmski junak; filmski materijal; filmski plakat; filmski radnik; filmski zapisivač; filmsko poduzeće; fonokinematograf; forband; fotogeničan; frame rate; geg/vic; šala; skeč; glamur; gledalište; gledatelj; glumica; hičkokovski; holivudski; hopa-cupa; huanit; humoristička emisija; humoristični film; humoristika (na filmu); igrati u kinu; inscenacija/inscenirati; interijer; intriga; jidai geki/gendai geki; karakterizacija; kasete; kaskader/stvo; kaskaderski; kaskaderstvo; kauboj; kaubojke; kinematografski; kineskop; kino klub; kino mreža; kino operater; kino posjetitelj; kino predstava; kino program; kino projekcija; kino projektor; kino ulaznica; kinoamaterizam; kinoambiofonija; kinogram; kinoman; kinopark; kinoprojektor; kinotečni; klasik; knjiga snimanja; kodak; kolor; kolor film; kolorizacija; kompendij; kontraliht; kopija; koproducent; koprodukcijski; kostim; kriminalac; kriminalistički; kritika; kubus; laterna magica; layout; magnetoskop; masker; međunarodni ton; mekoerotski; melodrama; mikrofilm; mikrokamera; mikrosnimka; mikser; miks- -pult; mizankadar; mono; monokolor; montažerski; montažna granica; montipajtonovski; morfin; g; multimedijalan;	

POKRIVENOST RJEČNICIMA	JAVLJENI NAZIVI/POJMOVI	UKUPAN BROJ POJMOVA
	<p> muzika za film; nahband/forband; naknadno (tonsko) snimanje; napet film; naracija; narator/ski; nasnimiti; nastavni film; naturalizam; negativac; nekratkometražni; neosvijetljen; nesnimanje; normalni rakurs; novi val; obrazovni film; odeon; odgojni film; odsječak; off camera; on the road; opus; oskarovac; osvijetliti; oštrina; ozvučen; ozvučeni film; ozvučenje; ozvučiti; paralaksa; perfo blank; piksel; pinca; pipser; platno; pokret (ubrzani/usporeni/obrnuti); pokusna snimka; pokusno snimanje; ponovljena snimka; ponovno snimanje; porno teta; pornografija; pornografski; pornokino; posnimati; pozitiv; premijerni; pretenciozan film; prizor; produkcija; projekcijski; prosvjetni film; pseudodokumentarac; radnja; raskadriravanje; razbijačina; razmontirati; redateljski; redateljstvo; reklama; remake; rent-a- video; repriza; reprodukcija; retake; retrospektiva; rez; režiranje; riblje oko; sapunica; scenografski; scenski; screening; script-girl; sedma umjetnost; sinkron; sinkroniziran; skrivena kamera; slapstick; slika - filmska; slikokaz; snimanje; snimateljski; snimljen (snimljeni materijali); soap; soft core; soundtrack; spektakl; spot; srednji plan; starleta; statirati; stop motion; studijska kamera; studio film; superhit; suspense; svjetlomjer; školski film; šnit; špageti-vestern; švenkanje; švenkati; tapkarenje; tapkariti; tapkaroš; technicolor; tehnirama; tele-ekran; telegeničan; telekamera; telop; timecode; titl; ton; ton režija; ton tehničar; ton-mikser; ton-mikspult; ton- operator; ton-redaktor; ton-režiser; tonska kamera; tonska snimka; tonska traka; tonski snimatelj; tonski tehničar; ton-skript; ton-studio; total; totalskop; traka; trakavica; tražilo; treatment; underground; VHS; video film; video kamera; video snimka; videoklip; videosnimka; vistavision; vizualizirati; vožnja; widescreen; zabavni filmovi; zablendati; zašvenkati; zaustavljena snimka; zbirka filmova; zoethrope; žablji (donji) rakurs </p>	310
UKUPNO UOČENIH POJMOVA:		532